

Сыр бойы

№136 (21012) 9 қыркүйек, сейсенбі 2025 жыл

Қызылорда облыстық қоғамдық-саяси газет. 1929 жылдың 1 шілдесінен шығады

www.facebook.com/syrboyi.kz
www.instagram.com/syrboyi_kz
t.me/syrboyi_kz
twitter.com/syrboyi

«ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ДӘУІРІНДЕГІ ҚАЗАҚСТАН: ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕР ЖӘНЕ ОНЫ ТҮБЕГЕЙЛІ ЦИФРЛЫҚ ӨЗГЕРІСТЕР АРҚЫЛЫ ШЕШУ»

МЕМЛЕКЕТ БАСШЫСЫ ҚАСЫМ-ЖОМАРТ ТОҚАЕВТЫҢ ҚАЗАҚСТАН ХАЛҚЫНА ЖОЛДАУЫ

Құрметті депутаттар!
Өткен аптада Парламенттің жаңа сессиясы ашылды. Қызметтеріңізге табыс тілеймін! Алдыңғы сессия жемісті болды деп күмәнсіз айтуға болады. Елге қажетті көптеген заң қабылданды.

Халықтың көкейінде жүрген өзекті мәселелер көтерілді, жан-жақты талқыланды. Депутаттар жазғы демалыс кезінде аймақтарға барып, азаматтармен кездесті. Енді жұртшылық айтқан мәселелерді саралап, Үкіметпен бірге пысықтап, осы сессия барысында ескеру қажет.

Жалпы, Парламент депутаттары елімізде түбегейлі реформалар жасау жолында маңызды рөл атқарып келеді. Сіздерге зор ризашылығымды білдіремін.

Қымбатты отандастар!
Құрметті Парламент депутаттары және Үкімет мүшелері!

Қазір дүние жүзі жаңа тарихи дәуірге қадам басты.

Бұл дәуірдің барша адамзат үшін оңай болмайтыны анық. Алпауыт елдер мен халықаралық одақтар арасындағы қарама-қайшылықтардың ауқымы өсіп бара жатыр. Халықаралық қатынастағы шиеленістер мен озбырлықтың салдарынан қақтығыстар мен соғыстар белең алды. Кейбір мемлекеттердің ішкі және сыртқы саясатында өсіре ұлтшылдық күшейді.

Әлем экономикасында теңсіздіктер мен қайшылықтар ұшыға түсті. Кейбір мемлекеттер экономикалық дамуда артта қалып, кейбір елдер жасанды интеллект саласында теңдессіз табысқа жетуде. Халықаралық құқықтың мән-маңызы кете бастады.

Ал Біріккен Ұлттар Ұйымы өзінің ролі мен мәртебесіне сай қазіргі басты түйткілдерді шешуге қауқарсыз болуда.

Экологиялық және техногендік апаттардың кесірінен түрлі елдердің экономикасы орасан шығынға батуда. Батыстағы этносаралық-дінаралық үйлесім мен мәдени әралуандық тұжырымдамасы дағдарысқа ұшырады. Жаһандық деструктивті күштер ұлттық мәдениеттер мен деструктивті іргесін шайқауда. Босқындардың саны көбейіп, көші-қон дағдарысы туындады. Адам саудасы, қару-жарак пен есірткі саудасы да өршіп тұр. Бұрын-соңды болмаған мүлде жаңа сын-қатерлер күллі адамзаттың қауіпсіздігін нұқсан келтіруде. Тіпті жасанды интеллектіні пайдаланып,

аса қауіпті қару жасайтындар пайда болды. Геосаяси ахуалдың түбірімен өзгере бастағанын аңғартатын басқа да факторлар аз емес. Қысқаша айтсақ, әлемде жаңа геосаяси тәртіп орныға бастады.

Қазақстан – әлем қауымдастығының ажырамас бөлігі. Мемлекетіміз Еуразия құрлығының дәл ортасында орналасқан. Қазіргі заман бұлыңғыр, тұрақсыз болса да, біз бәріміз жаппай цифрландыру және жасанды интеллект дәуіріне қадам бастық.

Менің негізгі мақсатым – осындай түрлі қатерге толы кезеңде еліміздің тұрақты әлеуметтік-экономикалық дамуын және қауіпсіздігін қамтамасыз ету.

Өскең ұрпақ бақытты, берекелі өмір сүруге тиіс. Сол үшін бәріміз бір ұлт болып, табанды еңбек етуіміз керек. Бұл – баршамызға ортақ өте маңызды жұмыс, аса жауапты азаматтық және ұлттық міндет. Жұмысымыз қаншалықты күрделі болса да, біз міндетті түрде табысқа жетуіміз керек. Басқа жол жоқ. Себебі, бұл – еліміздің болашағы, халқымыздың тағдыры. Сондықтан барлық рефор-

маны салмақты көзқараспен, мұқият, жан-жақты ойластырып, сапалы түрде жүзеге асыруымыз керек.

Баршаныңа мәлім, соңғы жылдары Қазақстанда ауқымды өзгерістер жасалды. Еліміздің саяси жүйесі анағұрлым озық әрі ашық бола түсті. Азаматтарымыздың сана-сезімі, болмысы өзгеріп жатыр. Соның арқасында халқымыздың мемлекеттік институттарға, заңға және әділдік пен тәртіпке деген сенімі нығаяуда. Бірақ алдымызда ауқымды жұмыс бар. Қоғамды жаңғырту үшін әлі де көп шаруа атқаруымыз керек.

Қазір ел экономикасында реформалар жүргізіліп жатыр. Инфрақұрылымға және жаңа өндіріс орындарын ашуға қомақты инвестиция салынып жатыр. Мұның бәрі халықтың әл-ауқатын және еліміздің әлеуетін арттыру үшін жасалып жатқаны айдан анық.

Жасанды интеллекттің қарқынды дамуы қазірдің өзінде халықтың, әсіресе, жастардың мінез-құлқы мен болмыс-бітіміне әсер етіп жатыр. Басқаша болуы мүмкін емес. Себебі бұл үрдіс бүкіл әлемде қалыптасқан

тәртіпті және адамдардың өмір сүру салтын біржола өзгертуде. Біз бұған дайын болып, батыл әрекет етуіміз керек. Өйтпесе артта қалуың салдары өте ауыр болады. Сондықтан мен алдымызға өте маңызды стратегиялық мақсат қойдым. Қазақстан үш жыл ішінде міндетті түрде жаппай цифрлық ел болуы керек.

Біз жаппай цифрландыру және жасанды интеллект технологиясын барынша енгізу арқылы экономиканы жаңғыртуымыз қажет. Ол үшін, ең алдымен, Цифрлық кодексті тезірек қабылдаған жөн. Бұл заңда цифрландыру үдерісінің негізгі бағыттары, соның ішінде жасанды интеллект, платформалық экономика, үлкен дерекқорларды пайдалану және басқа да мәселелер айқындалуға тиіс.

Жаңа технологиялық қалыптың ажырамас бөлігіне айналу үшін бүкіл мемлекеттік басқару жүйесін қайта құрып, оның азаматтар мүддесіне сай болуын қамтамасыз ету, сондай-ақ ашықтығы мен тиімділігін еселеп арттыру керек. Сондықтан қазіргі құзырлы министрліктің негізінде Жасанды интеллект және цифрлық

даму министрлігін құру қажет деп санаймын. Жаңа министрлікті Премьер-министрдің орынбасары деңгейіндегі маман басқаруы керек.

Үкімет экономиканың барлық саласын жаңғырту үшін жаппай жасанды интеллектті енгізу қажет. Қазақстанды бәсекеге қабілетті ел ретінде дамытамыз десек, жұмысымызды жаңаша тәсілмен жүргізуіміз керек. Осы орайда, алдымызда тұрған мынадай маңызды міндеттерге тоқталып өткім келеді.

БІРІНШІ. Елімізге қомақты инвестиция тарту керек. Қазір дүние жүзінде инвестицияға талас күшейіп барады. Жаңа инвестициялық кезеңді бастауымыз қажет. Қазіргі инвестиция тарту саясаты мардымды деп айта алмаймын. Қаражаттың көбі шикізат салаларына құйылып жатыр. Жалпы, бұл жаман емес, осындай инвестициялар бізге қажет. Бірақ қазір алдымызда тұрған міндет – басқа. Бұл – өңдеу саласына көбірек қаражат тарту. Сондықтан Үкімет инвестиция саясатына басқаша көзқараспен қарауы керек. Қажет болса, жоғары технологияларға салынатын инвестицияларға жеңілдік беруге болады. Сондай-ақ мемлекеттің инвестициясы мен жеке бизнестің ірі бастамаларына бірдей назар аудару қажет.

Ірі инвесторлармен қатар орта және шағын инвесторлармен тығыз байланыста жұмыс істеу керек. Қаражаттың қай бағытқа, қандай мақсатпен және қанша көлемде қажет екенін нақты білу қажет. «Инвестицияға тапсырыс» өндірістің сұранысына сай жасалуы керек.

Еліміздегі инвесторлармен қарым-қатынас жүйесі күрделі әрі бытыраңқы. Қағазбастылық көп, түрлі органдардың құзыреттері қайталанатын. Ал қазіргі күрделі ахуал кезінде инвестиция тарту – кезек күттірмейтін мәселе, бізге жаңа ұстаным керек. Қалай болса да, инвестиция тарту бойынша барлық үйлестіру жұмысы тікелей Премьер-министрге жүктеледі. Жаңа министрлік құрудың қажеті жоқ.

Бірақ көзге оттай басылатын нәрсе: елімізде бірде-бір мекеменің атауында инвестиция деген сөз жоқ. Инвестиция тіпті, жетім бала сияқты үш-төрт мекемеге ортақ мәселе болып, өз жолын таппай жүр. Сондықтан Премьер-министр он күн ішінде нақты ұсыныс беруге тиіс.

2-бет

/// ПІКІР-ПАЙЫМ

ЕҢБЕК АДАМЫНЫҢ МЕРЕЙІ ҮСТЕМ БОЛУЫ КЕРЕК

Мемлекет басшысының Қазақстан халқына арнаған Жолдауын Ақордада ыждағатпен тыңдағандардың қатарында болдым. Бұл – қырық жылдан астам өмірін ауыл шаруашылығы саласына арнаған мен сияқты еңбек адамдары үшін зор мәртебе.

Жолдау – болашақ үшін бағдар болатын, жауапкершілікті айқындап беретін саяси құжат. Одан туындайтын міндеттер орындалуымен қуанды. Президенттің әрбір сөзі еліміздің даму жолына тірек бола алады. Соның ішінде біз секілді еңбек адамдарын бағалауы, қоғамдағы орнымызды нығарлауы көңілімнен шықты.

– Елімізге кәсіби даярлығы жоғары, білікті жұмысшылар өте қажет, бұл – анық нәрсе. Сондықтан мен 2025 жылды «Жұмысшы мамандықтары жылы» деп жарияладым. Қазір елімізде мыңдаған жұмыс орны бос тұр. Түрлі салада, тіпті жалақысы едәуір жоғары жұмыс орындары бар. Бұл орындарды шетелден келіп жатқан адамдар толтыруда. Жыл сайын мыңдаған инженер, құрылысшы және ауыл шаруашылығы маманы оқуын бітіріп шығады. Оларға білім беру үшін мемлекет қомақты қаражат бөліп жатыр. Алайда көбі мамандығы бойынша жұмыс істемейді. Олар арнайы білімді қажет етпейтін, тез табыс әкелетін жұмыстарды таңдайды. Әрине, жұмыстың жаманы жоқ, адал еңбектің бәрі маңызды. Бірақ бұл үрдіс

жеке адамға да, бүкіл елге де үлкен пайда әкелмейді, – деді Мемлекет басшысы.

Иә, адал ақы, маңдай тердің өтеуіндей еңбек әркез бағалы болуы керек. Өзім жас кезімде ауыр техниканы да басқардым, егін басында бидай да, күріш те ектім. Ұзақ уақыт трактор тізгінінде болдым. Таңның атасынан күннің батысына дейін егістік басында тынбай еңбек еттім. Міне, сол үшін де басышылықтың ұстынысымен түрлі жоғары марапат иелендім. 2017 жылы Президент Жарлығымен «Ерен еңбегі үшін» медалімен, 2023 жылы III дәрежелі «Еңбек даңқы» орденімен марапатталдым. Еңбектің еленгені мерейіңді өсіреді. Мен қазір де жауапкершілігі жоғары жұмыстан қол үзген жоқпын. Әлі күнге жастармен бірге аграрлық саланың жүгін көтеріп келемін.

Жолдауда Үкіметке экономиканың нақты саласында жұмыс істейтіндерге қажетті жағдай жасауды тапсырды. Президенттің «Жұмысшы мамандықтарына деген құрметті арттыра түсуіміз керек. Оларға лайықты жалақы төлеу қажет. Бұл – мемлекетіміздің алдында тұрған негізгі міндеттің бірі» деуі еңбек адамдарын көтермелеу деп түсінемін.

Гүлсім ДӘРІБАЕВА,
«Ақмая» шаруа қожалығының бригадирі.
Шиелі ауданы

ӘКЕ ЖОЛЫН ЖАЛҒАҒАН

Текей батыр Қарпықұлы атындағы Қызылорда жоғары колледжі еліміздің еңбек нарығына қажет мамандар даярлауға үлес қосып келеді. Мұнда білім алған түлектер дүниенің кірпіші болып қаланып үлгерді. Төтенше жағдайларда қорғау мамандығы бойынша биыл оқуға түскен Мейіржан Мәлік те алдыңғы толқын сияқты өз ісінің білгірі болуды қалайды.

С.Лапин атындағы №261 мектептің 9-сыныбын бітіріп, колледжде оқуға түскен оның бұл мамандықты таңдауы кездейсоқтық емес. Өйткені құтқару ісінің шет-жағасын отбасында көріп өсті. Мейіржанның әкесі Ғалымжан Елмұратов 2004 жылдан бері облыстық төтенше жағдайлар департаментінде қызмет атқарып келеді. Бүгінде құтқару жасағында құтқару бөлімшесінің басшысы.

– Біздің әулетті еңбек династиясы дер едім. Ағаларым өрт сөндіруші болып еңбек етті. Кезекшіліктен келген сайын жұмыс күнінің қалай өткенін айтып беретін. Бұл менің қызығушылығымды оятты. Мектеп бітіргесін өзім де осы жолды таңдадым.

Мейіржан да бала күнінен бері құтқарушы болуды мақсат тұтып, арманына қол жеткізіп отыр, – дейді әкесі.

Осы салада 22 жылға жуық қызмет атқарған білікті маманның еңбегі елеусіз емес. Бірінші дәрежелі «Құтқарушы» медалін, ҚР Құрмет грамотасын, басқа да ведомстволық медальдар және алғыс хаттарды иеленген. Ғалымжан Елмұратов жары Эльвира Рахмановамен бірге 2 қыз, 3 ұл тәрбиелеп отыр. Тұңғыш қызы Қарағанды медицина университетін бітіріп, ата-анасына дипломның нанын жегізді. Екінші ұлы Қызылорда жоғары медицина колледжінде білім алып жүр. Одан кейінгі екеуі егіз, яғни Мейіржанның сыңары Аружан мектепте оқуын жалғастырды. Кенжесі екінші сыныпта оқиды.

– Ұлым адамдардың өмірін сақтап қалуға үлес қосып, көптің алғысына бөленіп жүрсе, содан артық ештеңе жоқ, – дейді ол.

Назерке САНИЯЗОВА,
«Сыр бойы»

«ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ДӘУІРІНДЕГІ ҚАЗАҚСТАН: ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕР

Бұдан бөлек, Үкіметке инвестиция тарту жүйесін түгел жаңғырту жөніндегі нақты іс-шаралар жоспарын мейлінше қысқа мерзім ішінде әзірлеуді тапсырамын.

Меніңше, Бас прокуратураның Заңсыз активтерді қайтару жөніндегі комитетінің атауын Инвесторлардың құқығын қорғау жөніндегі комитет деп өзгертетін кез келді. Бас прокуратура заңсыз актив иелерімен өнімді жұмыс істегенін айта кету керек. Соның нәтижесінде казынаға 850 миллиард теңгеге жуық қаржы қайтарылды. Бұл қаражат он мектеп, төрт спорт ғимаратын салуға, 235 денсаулық сақтау нысаны мен 177 су инфрақұрылымы нысанының құрылысына және жөндеу жұмыстарына бөлінді. Республикалық бюджетке тағы қосымша қаражат түспек. Бұдан бөлек, инвесторларға ұсынылатын салық жеңілдіктерін мұқият ойлас-тырып, байыппен қолданған жөн, ел экономикасы үшін маңызды, пайдасы бар жобаларға басымдық берілуге тиіс.

Жалпы, инвестициялық келісім жасау тәсілі өз тиімділігін көрсетті. Біз Ұлттық қордың тұрақты даму құралы ретіндегі рөлін қайта қарауымыз керек. Қорды қосымша инвестиция көзі ретінде қолдану үшін ел ішіндегі болашағы зор және нарықтағы әлеуеті жоғары болатын жобаларға қаржы бөлуге болады. Ең бастысы, қаражатты мұқият ойластырып жұмсау керек. Бұл іске, қажеті болса, сапалы сараптама жасай алатын халықаралық деңгейдегі басқарушылар мен инвесторларды тартуға болады.

Экономикамыздың жоғары техно-логиялық салаларына бір миллиард долларға дейін инвестиция тарту туралы бағдарлама әзірлеу керек. Оны Үкімет Ұлттық банкпен бірлесіп дайындауға тиіс. Жаңа инвестициялық кезеңді ойдағыдай бастау маңызды. Екінші дәрежелі банктер нақты секторға белсенді түрде қаржы салу керек. Бұл мәселе қоғамда бағыдан қызу талқыланып жатыр. Осы жұмысты көп сөзбай қолға алу қажет.

Қазақстандағы банктердің актив-тері мен қаражаты дамыған елдерге қарағанда орта есеппен бірнеше есе көп пайда әкеледі. Себебі біздің банктер экономикаға несие бергеннен гөрі қаржылық тәуекелі төмен бағыттарға ақша салғанды жөн көреді. Осы мәселені депутаттар, сарапшылар үнемі көтеріп жүр.

Ұлттық банк пен Үкімет банктердің ақшасын экономикаға барынша тар-тудың тиімді тәсілдерін табуы қажет. Енді бұл мәселені созуға болмайды, шұғыл шешу керек.

Банктер туралы заң қабылдау осы бағыттағы маңызды қадам болмақ. Бұл заңда экономиканың сұранысы мен технологиялық өзгерістер ескерілуі қажет. Құжатта бәсекені күшейту, нарыққа жаңа қатысушыларды тарту, қаржы жүйесіндегі технологияларды ілгерілету және цифрлық активтер айналымын ырықтандыру мәселелері қамтылуы керек.

Үкімет Қаржы нарығын реттеу агенттігімен бірлесіп, заң жобасын жан-жақты пысықтауы қажет. Депу-таттардан осы заңды мыл соңына дейін қабылдауды сұраймын.

Цифрлық активтердің толыққанды эжожиіесін тезірек қалыптастырған жөн. Цифрлық теңгенің енгізілуі бұл жұмысқа септігін тигізіп жатыр. Қазіргі таңда жобаларды Ұлттық қор

есебінен қаржыландыру кезінде цифрлық теңгені қолданып жүрміз. Енді оның қолдану аясын одан әрі кеңейту қажет. Цифрлық теңгені рес-публикалық және жергілікті бюджет-те, мемлекеттік қолдінгтердің бюджет-інде пайдалануға болады. Қазіргі заманның талабын ескере отырып, криптоактивтерге баса назар аудару керек.

Ұлттық банктің инвестициялық корпорациясы негізінде Цифрлық активтердің мемлекеттік қорын құрған жөн. Бұл құрылымда жаңа цифрлық қаржы жүйесіндегі болашағы зор активтерден құралған стратегиялық крипторезерв жинақталады.

Жапай цифрландырудың, соның ішінде банк саласын цифрландыру ісінің пайдасы көп екені сөзсіз. Бірақ оның қауіп-қатері де аз емес. Соңғы жылдары онлайн-алаықтық мемле-кеттің және азаматтардың қаржылық қауіпсіздігіне үлкен нұқсан келтіріп жатыр. Сондықтан киберқылмыспен күресу үшін антифрод орталығы құ-рылды. Биометриялық анықтау жүйесі енгізілді. Банктердің микроқаржы ұйымдары мен байланыс оператор-ларының жауапкершілігі күшейді. Дегенмен бұл мәселеге үнемі жіті назар аудару қажет. Құзырлы орган-дардың жұмысын ұдайы жетілдіріп отырған жөн.

Киберқылмыстардың алдын алуға мүмкіндік беретін барынша интел-лектуалды жүйе құру керек. Қажет болса, тиісті заңға және құқық қорғау органдарының қызметіне өзгерістер енгізіген жөн.

Қарқынды өсіп келе жатқан көптеген мемлекетте даму көшінің басында жүретін қалалар инвес-тициялар мен технологияларды өзіне тартатын полюске айналған.

Алатау қаласы еліміздің жаңа іскерлік және инновациялық орталығы болуға тиіс. Жалпыұлттық маңызды бар осы жобаны жүзеге асыру үшін арнайы жер бөлінді, бастапқы жоспарлау жұмысы аяқталды, инфрақұрылымның негізгі желілері қосылды.

Жақында Қытайға барған са-парымда әлемнің жетекші ком-панияларымен құны миллиардтаған қаржы тұратын келісімдер жасалды. Шэньчжэнь жahanдық технополисін салуға қатысқан сондай компанияның бірі енді Alatau City жобасын жүзеге асыруға тікелей атсалысады. Келесі қадам – Alatau City-дің мықты институтционалды негіздерін қалыптастыру. Қаланы ел Үкіметіне тікелей бағынатындай етіп, оған арнайы мәртебе беру туралы Жар-лықты он күн ішінде әзірлеу керек. Содан кейін жарты жылдан асырмай, жеке заң қабылдау қажет. Құжатта қаланы басқару режимі, оның қар-жылық моделі және басқа да маңызды мәселелер қамтылуға тиіс. Арнайы құқықтық мәртебе – қалаға берілетін артықшылық емес, жобаның қағаз жүзінде қалып қоймай, нақты іске асуына қажетті шара немесе құрал екенін айта кеткен жөн.

Alatau City аймақтағы толық цифр-ланған алғашқы қалаға айналуға тиіс. Мұнда Smart City технологияларын қолданудан бастап тауарлар мен қызмет ақысын криптовалютамен төлеуге дейінгі жаңалықтың барлығы енгізілуі керек. Бұл қала Қазақстанның келешектегі келбетін танытпақ. Онда технологиялық өрлеуге және өмір сүруге барынша қолайлы жағдай үйлесім табуы қажет.

Тағы бір мәселе. Өңірлерге инвестиция тарту барысында арнайы

экономикалық аймақтар айрықша рөл атқарады. Алайда олардың көбінің жұмысы мз емес. Бұл мәселе бойынша әңгімелер талай рет айтылды.

Үкімет арнайы экономикалық аймақтардың тиімділігін арттыру үшін терең сараптама жасап, түбегейлі шаралар қабылдауға дайын болуы керек. Арнайы экономикалық аймақ-тарды басқаруға жеке компанияларды, қажет болса, шетел компанияларын тартуға болады.

Әлеуметтік-кәсіпкерлік корпорациялар аймақтардың экономикалық өсімін арттыратын қозғаушы күш болуға тиіс. Бірақ көбі коммуналдық мүліктерді басқарумен және аса маңызды емес жобаларды жүзеге асы-румен шектеліп отыр. Олардың аймақ экономикасына әсері шамалы. Үкімет осындай корпорацияларды толық-қанды даму институтына айналдыруы керек.

Инвестиция тарту – орталық атқарушы органдардың ғана міндеті емес. Осы маңызды жұмысқа жергілікті билік те атсалысып, бәрі жұмыла жұмыс істеуге тиіс. Әкімдердің аймақ-тағы инвестициялық ахуалға тікелей жауапкершілігін белгілеу керек.

Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі аймақтардың ин-вестициялық тартымдылық индексін енгізуге тиіс. Мүмкін, бұл жұмысқа тәуелсіз сарапшыларды тартқан жөн болар.

Инвестицияға қолайлы ахуал қалыптастыруға тікелей әсер ететін ең басты мәселе – макроэкономикалық тұрақтылық. Бірақ қазіргі басты мәселе: жоғары инфляция экономи-калық көрсеткіштер мен халықтың табысын «жұтып қойып» жатыр. Оның дайын тұрған шешімі жоқ, бұл – көптеген мемлекет бетпе-бет келіп отырған түйткіл. Мәселе бәріне ортақ болғанымен, ол біздің жағдайда ай-рықша сезіліп отыр. Осы макроэко-номикалық құрсаудан шығуымыз керек.

Қиындықтар күні кеше ғана пайда болған жоқ. Оны шешу үшін әлемдегі озық тәжірибелерді ескеріп, жұртқа ұнай бермейтін шаралар қабылдауға және оның жауапкершілігін көтеріп алуға дайын болу қажет.

Үкімет пен Ұлттық банк қазіргі қалыптасқан ахуалдың қиындығын ескере отырып, алдына қойған мемле-кеттік ауқымдағы міндетті біртұтас команда ретінде атқаруы керек. Қазір әркім көрпені өзіне қарай тартатын кез емес.

ЕКІНШІ. Өндеу өнеркәсібінің да-муына жаңа серпін беретін уақыт келді.

Бұл бағытта соңғы бес жылда бірқатар жетістік бар деп айтуға болады. Өндеу өнеркәсібінің жалпы қосымша құны екі есе өсіп, 17 триллион теңгеге жуықтады. Ал оның жалпы ішкі өнімдегі үлесі 12,4 пайызға жетті. Былтырдың өзінде 163 жаңа өндіріс іске қосылды. Соның нәтижесінде 12,5 мың тұрақты жұмыс орны пайда болды. Мысалы, Алматы, Қостанай, Қарағанды, Атырау облыстарында машина жасау және металлургия сала-сындағы ірі кәсіпорындар ашылды. Быыл Алматыда әртүрлі автокөліктер шығаратын Қазақстандағы ең үлкен өндіріс орны жұмысын бастады. Бірақ бұл, әрине, жеткіліксіз.

Экономиканы әртараптандыруды тың қарқынмен жалғастыру керек. Ішкі және сыртқы нарыққа бәсекеге қабілетті, терең өңделген өнім шығаруға басымдық берілуге тиіс. Қазір бұл жұмыс жүйесіз жүргізіліп

жатыр. Қолдау шарасын ұстанымдары мен талаптары әртүрлі институттар жүзеге асырады. Мұндай ахуал кәсіпкерлерді әбден шатастырады. Бұл саланы ретке келтіріп, үйлестіру жұмысын толығымен қолға алу керек.

Тау-кен металлургиясы қашанда Қазақстанның жаңа индустриалды қалыбының сенімді тірегі болып келеді. Оның ел экономикасындағы үлесі – 8 пайыз. Бірақ саланың даму әлеуеті зор. Өсіресе, терең өңделетін өнімдерді шығаруға мол мүмкіндігі бар.

Жаһандық үдерістерге сәйкес, сирек кездесетін металдардың және айрықша қажет басқа да материалдардың маңызы арта түсті. Бұл саладағы әлемдік өндірістер мен сауда-саттықтың жаңа желісінде өз орнын нықтап алуына Қазақстанның толық мүмкіндігі бар.

Біз алдағы үш жыл ішінде тау-кен саласында жоғары технологиялық өнім шығаратын кемінде үш кәсіпорында іске қосуға тиіспіз. Сондай-ақ Үкімет көмірсүтегі шикізатын терең өңдейтін бірқатар озық жобаны жүзеге асыруы қажет.

Атырауда ірі газ-химия кешенінің құрылысы басталды. Павлодарда сұйытылған газды терең өндеуге арналған жоба қолға алынды. Осы кәсіпорындардың дер кезінде іске қосылуын қамтамасыз ету керек.

Ілеспе газ бен сұйытылған мұнай газын қажетке жарату мәселесін түбегейлі қайта қараған жөн. Оны толыққанды экономикалық ресурсқа айналдыру қажет. Инвесторлар жоба-ларды жүзеге асырған кезде газ шикізатынан тапшылық көріп отыр. Сондықтан бұл мәселені де шешу жо-лдарын табуымыз керек, инвесторларды ұзақ уақыт газбен қамтамасыз етуге нақты кепілдік беретін жаңа тәсілдер ойластырған жөн.

Жобаның бәрін дер кезінде іске асырып, экономиканы цифрлық тұр-ғыдан жаңғырту үшін электр энергия-сы жеткілікті көлемде болуы қажет. Қазір біз қуат көздерін жан-жақты жаңғыртып жатырмыз. Шетел инвес-торларының қатысуымен ауқымды жобалар жүзеге асуда. Мысалы, алдағы бес жылда қуаты 6,3 гигаватт болатын «жасыл» энергия нысандарын іске қосу жоспарланған. Бұл қадам еліміздегі жасыл энергияның үлесін едәуір арттырады. Бірақ Қазақстанның түпкі мақсаты – қуат көздерін өзгерту емес. Бұл – ең алдымен еліміздің энергия жүйесінің нақты мүмкіндігі мен мемлекетіміздің ұзақмерзімді мүдделеріне негізделген тұрақты даму жолы. Осы орайда, ядролық энер-гетиканы дамытуға бет бұруымыздың мән-маңызы айрықша.

Бір ай бұрын Алматы облысында Қазақстандағы алғашқы атом электр станциясына қатысты жоба «Рос-атоммен» бірге жүзеге асырыла бастады. Бірақ экономиканы тұрақты дамыту үшін бұл жеткіліксіз. Екінші, тіпті үшінші атом электр станциясының құрылысын қазірден бастап жоспарлай беруіміз керек.

Жақында Қытай Халық Респуб-ликасының Төрағасы Си Цзиньпинмен өткен кездесуде елдеріміздің атом саласындағы стратегиялық серіктестігі туралы уағдаластыққа қол жеткіздік. Қазақстан әлемдік компаниялардың бәрімен өзара тиімді байланыс жасауға дайын. Бұл ұстаным еліміздің энер-гетикалық дербестігін қамтамасыз ету жөніндегі мақсатына сай келеді.

Қазақстанның сапалы көмір қоры орасан. Сондықтан оның табиғатты

ластамайтынына кепілдік беретін озық технологияларды қолдана отырып, көмір энергетикасын дамытуға ерекше назар аудару қажет. Өзіміздің табиғи артықшылықтарымызды ел игілігіне дұрыс пайдалана білу керек.

Тағы бір маңызды міндет – геологиялық барлау жұмыстарын күшейту. Елімізде ауқымды аэро-геофизика зерттеулері әбден ескірген.

Цифрлық құралдарды пайдалана отырып, жер қойнауының заманауи картасын жасайтын уақыт келді. Мұндай қадам кен орындарының әлеуетін жаңа сапалық тұрғыдан бағалауға мүмкіндік береді. Бұл жұмысқа да халықаралық сарапшы-ларды тартуға болады. Өрине, ғылыми негізі болмаса, барлау жұмысын ойдағыдай жүргізу мүмкін емес.

Келесі жылдың ортасына дейін озық халықаралық стандарттарға сай сертификаты бар зертхана ашу керек. Оны Ұлттық геологиялық қызметтің базасында құрған жөн. Жер қойнауына қатысты мәліметтің бәрін, ең алдымен, жасанды интеллектіні енгізу арқылы жүйелеп, цифрландыру қажет. Геоло-гиялық барлау және жер қойнауын игеру саласындағы реформалардың заң жүзіндегі және іс жүзіндегі рәсімдерін жыл соңына дейін аяқтау керек.

ҮШІНШІ. Ауыл шаруашылығын жаңа деңгейге көтеру қажет. Бұл салаға тың серпін беру үшін мемлекет соңғы жылдары реформа жүргізіп жатыр. Қомақты қаражат бөлінуде, былл шаруаларды қолдауға бір триллион теңге жұмсалды. Қажетті несиелер уақытында берілді. Мұндай ауқымды қолдау елімізде бұрын-сонды болмаған.

Бірақ агроөнеркәсіптің орасан зор әлеуетін толық ашуға бұл шаралардың әзірге жеткіліксіз екені анық. Мәселе – қаражаттың көлемінде емес, ең бастысы, оны тиімді пайдалану қажет. Озық агроэкономикаға көшу үшін Үкіметтің нақты жоспары болуы керек. Қазір ауыл шаруашылығы өнімдерін терең өңдейтін бірқатар ірі жоба жүзеге асырылып жатыр. Оған отандық және шетелдік инвесторлар қатысуда. Инвестицияның жалпы көлемі 2 миллиард доллардан асады. Үш мыңнан астам жұмыс орны ашылады. Өнімдер әлемнің көптеген еліне тасымалданады. Мұндай жобалардың ауқымын кеңейту қажет. Әр аймақта дайын өнімді өндірістен дүкен сөресіне дейін жеткізетін әрбір өңірдің ерекшелігіне қарай біртұтас жөлі қалыптасуы керек.

Көптеген аймақта өндірістің барлық сатысын қамтитын үздік агрокәсіпорындар бар. Оларды жұртшылық жақсы біледі. Бұл кәсіпорындар цифрландыру тәсілдерін жаппай енгізу арқылы өндірістің тиімділігін әлдеқайда арттыруда.

Үздік агрокәсіпорындар ауыл шаруашылығы өнімін шығарудан бастап оны терең өндеуге дейін тұтас өндірісті толығымен жолға қойып, зор табысқа жетіп отыр. Сондықтан осындай агрохолдингтердің тәжіри-бесін тарату үшін барынша жағдай жасаған жөн. Бұл – құзырлы министрліктің және қоғамдық ұйым-дардың міндеті. Мұндай қадам инновациялар мен ғылыми жаңалық-тарды ауыл шаруашылығында кеңінен қолдануға мүмкіндік береді.

Қазіргі таңда ең өзекті міндеттің бірі, бұл – агрохотардан және логистика орталықтарын дамыту. Атап айтқанда, шетел инвесторларымен серіктестікті нығайту керек. Бірақ бұл жерде бір нәрсені ескеру қажет: отандық кәсіп-керлер қазіргі заман талабын дұрыс түсінбесе, яғни жасанды интеллектіні қалайша тиімді пайдалануға бола-тынын білмесе, табысты бизнес серіктестігін құра алмайтыны анық.

Министрлік мал шаруашылығы саласындағы агробизнесіті қолдау жоспарын әзірлеп, нақты қаржы-ландыру шараларын бастауы керек. Басты мақсат – ішкі нарықты етпен толық қамтамасыз ету. Сонымен қатар осы саланың экспорттық әлеуетін күшейту.

Елдегі азық-түлік нарығының импортқа тәуелділігін барынша азайту – Үкіметтің стратегиялық міндеті. Өрине, өзімізді өзіміз жүз пайыз қамтамасыз етуіміз мүмкін емес, бәлкім, оның қажеті де жоқ шығар. Бірақ нарықтағы қазіргі жағдайды айтудың өзі ұят. Бұған қоса, дәстүрлі ұлттық өнімдерімізді сыртқы нарыққа белсенді түрде таныту керек. Сон-дықтан аграрлық экспорттың нақты жоспарын әзірлеу қажет. Онда ло-гистика, ветеринарлық және фито-санитарлық стандарттар мен ұтымды маркетинг стратегиясы ескерілуге тиіс.

Бұл – Ауыл шаруашылығы ми-нистрлігінің ғана емес, бірқатар мемлекеттік органның ортақ міндеті. Сондықтан іс-әрекеттерді Үкімет басшылығы деңгейінде үйлестіріп отыру керек.

Үкімет Еуразия аумағындағы сау-да-саттықтың әділ жағдайда жасалуын нақты дәлелмен талап етуге міндетті. Ал депутаттар заңнамалық бастамалар арқылы отандық өнім өндірушілердің құқықтарын қорғауға тиіс.

Еуразия экономика одағына мүше басқа мемлекеттердің кәсіпорындары-мен салыстырғанда, біздің кәсіп-

ЖӘНЕ ОНЫ ТҮБЕГЕЙЛІ ЦИФРЛЫҚ ӨЗГЕРІСТЕР АРҚЫЛЫ ШЕШУ»

керлеріміздің қажетті мөлшерде мемлекеттік қолдауға ие болмай отырғаны анықталды. Сол себепті олар тиімсіз жағдайларға тап болып, ішкі нарықтың өзінде бәсекелестеріне есе жіберіп жатыр. Бұл жерде сүт өндірушілер туралы сөз болып отыр.

Жер – стратегиялық ресурс. Оның бар игілігі елді дамытып, халықтың тұрмысын жақсартуға арналуы керек.

Мен игерілмей бос жатқан және заңсыз алынған ауыл шаруашылығы жерлерін кері қайтарып, оны қайта бөлу туралы тапсырма бердім. Жер иесіз қалмауға тиіс, жерді тек қана оның қадірін білетін азаматтарға беру керек.

2022 жылдан бері жалпы аумағы 13,5 миллион гектардан астам жер қайтарылды. Бірақ әкімдер соның 6 миллион гектарын ғана жана жер игерушілерге бөліп берген. Иесін тапқан жер өндірістің ошағына, инвестиция көзіне, қайнаған еңбектің ортасына айналуы қажет. Бұл – анық нәрсе. Сондықтан әкімдер қайтарылған жердің бәрін келесі жылдың ортасына дейін тұрақты айналымға енгізуі керек. Бұл шара арқылы жайылым тапшылығы мәселесі де шешілуге тиіс.

Жалпы, жер қатынастарына қатысты заңсыздық пен қағазбастылықты жою қажет. Сол үшін ауыл шаруашылығы жерлерін беру тәсілдерін түбегейлі өзгерту керек. Осыған орай, жерді бөлуге қатысты шешім цифрлық форматта, электронды конкурстар арқылы қабылдануға тиіс. Үкімет жыл соңына дейін заңнамаға тиісті өзгертулер ұсынуы қажет.

Бұл салада цифрлық технологияларды кеңінен қолдану айрықша маңызды. Қазірдің өзінде космомониторинг және геоталдау жүйесі пайдаланылмай жатқан жерлерді анықтап, оның бәрін қайтаруға септігін тигізіп жатыр. Жұмысты жалғастыру қажет.

Жасанды интеллекттің қолданып, ауыл шаруашылығы жерлеріне спутникпен мониторинг жасаудың тиімділігін арттыру керек. Соның негізінде жердің сапасына, егіннің шығымына, дәнді-дақылдардың жай-күйіне және қай жерге қандай дақыл егілгеніне терен талдау жасалуға тиіс.

Бұл – орман шаруашылығына да қатысты мәселе. Жақында Солтүстік Қазақстан облысында 9 мың гектар орманның иесіз жатқаны анықталды. Бұдан бөлек, жер ресурстарының бірыңғай цифрлық картасын әзірлеу керек. Оған кадастрлық мәліметтерді, инфрақұрылымға және жер қойнауын пайдалануға қатысты ақпаратты кіріктіру қажет.

Қолданбалы ауыл шаруашылығы ғылыми-жедел өркендетпейінше, агроөнеркәсіп кешенін ұзақ уақыт бойы қарқынды дамыту мүмкін емес. Бірақ бюджеттен қомақты қаржы бөлініп жатқанына қарамастан, аграрлық ғылымның қайтарымы әлі де төмен болып отыр.

Ғылыми әзірлемелерді коммерцияландыру деңгейі 17 пайыздан аспайды. Ал тиісті оқу орындарын бітірген түлектердің 40 пайызы ғана осы салаға жұмыс істеуге барады. Агроғылым мен «жердегі тіршіліктің» арасында алшақтық бар.

Мен бұған дейін Ұлттық аграрлық ғылыми-білім беру орталығын агротехнология хабы ретінде қайта құру туралы тапсырма бердім. Ауыл шаруашылығы ғылымын дамытудың нақты жоспары қажет. Бұл құжат цифрлық технологияларды қолдануға және осы саланың өнімділігін едәуір арттыруға арналған жоспар болуға тиіс.

Ветеринария мен фитопатологияның кеңжелері қалуы агроөнеркәсіп кешенінің бәсекеге қабілетін айтарлықтай шектеп отыр. Осы мәселеге айрықша назар аударған жөн.

ТӨРТІНШІ. Көлік-логистиканы одан әрі дамыту керек.

Еліміз Еуропа мен Азияның арасын жалғап тұрған аса маңызды көпір болып саналатыны кеңінен белгілі. Былтыр біздің территориямыз арқылы жүк тасымалдау көлемі 1 миллиард тоннадан асты. Сонымен бірге еліміздің транзиттік әлеуетін арттыруға әлі де зор мүмкіндік бар. «Солтүстік-Оңтүстік» көлік дәлізі Парсы шығанағы мен Оңтүстік Азия елдерінің нарығына тікелей жол ашады. Ал «Шығыс-Батыс» дәлізі мен Қытайдың «Бір белдеу, бір жол» жаһандық бастамасы Қазақстанның Еуразиядағы негізгі құрлық жолы ретіндегі рөлін күшейте түседі.

Сондай-ақ біз үшін Транскаспий көлік бағытын дамытудың маңызы арта бастады. Бұл бағыттардың бәрі біртұтас жүйе сияқты жұмыс істеп, елімізге едәуір табыс әкелуі керек. Сондай-ақ инфрақұрылымды жақсартуға жана инвестиция тарту қажет, сапалы жұмыс орындарын ашуға ықпал етуге тиіс. Осы орайда, цифрлық тәсілдерді ауқымды түрде қолданған абзал. Онсыз ешқандай тиімділік болмайды.

Өңірлердің көлік байланысына қатысты мәселемен мықтап айналысу керек. Бұл жөнінде қазір көп айтылып жүр, соның ішінде халықаралық форумдарда да талқылануда. Ірі транзиттік аймақ саналатын Қазақстан үшін бұл бағыт айрықша маңызды.

Біз тауда Вьетнамға Қытайдың Ляньоньган порты арқылы бидайдың

алғашқы легін жөнелттік. Ауғанстанда Пәкістан нарығына шығуға мүмкіндік беретін «Тургунди-Герат» темір-жолын салу жоспарда бар. Алайда жана көлік бағыттарына және жана нарықтарға жол ашатын мүмкіндіктер мұнымен шектелмейді. Алда атқарар шаруа көп.

Жалпы, әлемде транзит үшін бәсеке күшейіп бара жатыр. Баска да арзан балама бағыттар мен жолдар ұсынылуда.

Транзиттік тасымалдың көлемін арттырамыз десек, біз алдын ала әрекет етіп, әрдайым бір қадам алда болуымыз керек. Тағы да қайталап айтарым, инфрақұрылымды жаңғырту ісін одан әрі жалғастырып, осы саладағы озық ел болу үшін цифрландыру мен жасанды интеллекттің кең ауқымда пайдаланған жөн.

Биыл ұзындығы 836 шақырым болатын «Достық-Мойынты» темір-жолының екінші желісі іске қосылады. Жобаны өз күшімізбен өте қысқа мерзім ішінде жүзеге асырдық. Бұл жолдың мән-маңызы ерекше, себебі «Шығыс-Батыс» бағытының жүк өткізу мүмкіндігін айтарлықтай арттырады. Бірақ мұнымен тоқтап қалуға болмайды. Үкімет «Бакты-Аягөз», «Қызылжар-Мойынты» жобаларын уақыттылы жүзеге асыруға тиіс. Себебі аталған жобалар еліміздегі теміржол жүйесінің толық қаңқасын қалыптастырады.

Сондай-ақ негізгі дәліздер аясында автомобиль жолдарын дамытуға баса мән берген жөн. Қазір елімізде 13 мың шақырым автокөлік жолдары салынып, жөнделіп жатыр. Жол салған кезде транзиттік дәліздердің мән-маңызына баса көңіл аударған жөн. «Сексеуіл-Бейнеу» жолының құрылысын тездету керек. Осы жолдың арқасында Қазақстан аумағы арқылы Қытайдан Еуропаға жүк тасымалдау мерзімінің үштен бірі қысқарады.

Сонымен қатар көлік жүйесін басқарудың жана үлгісін жасаған жөн. Себебі мемлекет инвестициясының экономикалық қайтарымы айқын болуы тиіс. Контейнермен жүк тасымалдау ісіне тың серпін беру керек. Әлемде құрлық арқылы тасымалданатын жүктің 16 пайыздан астамы контейнермен жіберіледі. Бірақ елімізде оның үлесі әлі де төмен – небәрі 7 пайызға жуық.

Үкімет контейнермен жүк тасымалдау ісін жандандыруға арналған арнайы бағдарлама қабылдауы қажет. Онда мультимодальді бағыттарды дамытатын пәрменді шаралар да қарастырылуға тиіс.

Ішкі тасымалдың көлемін және бәсекеге қабілетін арттыру үшін көлік саласындағы тариф саясатының тиімді әрі түсінікті болуы айрықша маңызды рөл атқарады. Қазіргі тариф қалыптастыру жүйесінде бірізділік жоқ, ол нарыққа икемделмеген. Үкімет жыл соңына дейін көліктің барлық түрін ескере отырып, бәсекеге қабілетті тариф саясатын әзірлеуге тиіс.

Жүк тасымалдаушылар рәсімдердің көп уақыт алатынын айтып, жиі шағымданады. Олар әр қызметті түрлі цифрлық жүйе арқылы рәсімдеуге мәжбүр. Тіпті бұрынғыдай қағаз толтырып, әуре-сарсаңға түсіп жатады. Кейбір шекара және кеден бекетінде сапалы интернет жоқ. Бұл да жұрттың наразылығын туғызады. Осындай келенсіз жағдайларды тез арада түзетуіміз қажет.

Сонымен қатар жасанды интеллектті қолдана отырып, тасымалды басқарудың кешенді, көпбейінді цифрлық платформасын енгізу керек. Бұл жұмысты тездетіп аяқтау қажет. Қазан айының соңына дейін кеден және логистика қызметін көрсететін Smart Cargo бірыңғай цифрлық жүйесін іске қосқан жөн. Бұл жүйе инфрақұрылымды жеке компанияларға автоматты түрде бірдей қолжетімді етеді.

Шекарадағы өткізу бекеттері жаңғыртылып жатыр. Биыл 8 бекет

толығымен іске қосылады. Алдағы 3 жылда тағы 34 бекет жаңарады. Бұл – өте ауқымды шаруа. Себебі кейбір бекеттердің сапасы сын көтермейді, қазіргі заманның талабына сай келмейді, еліміздің беделіне нұқсан келтіреді.

Автокөлікпен жүк тасымалдауға арналған шекара маңындағы қызмет сапасын жақсартуды Үкімет пен әкімдіктерге тапсырамын. Еліміздің бүкіл аумағында кедергісіз тасымалдау жүйесін қалыптастыру – өте маңызды міндет. Транзиттік жүктердің «жасыл дәліз» қағидасымен еш тосқауылсыз өтуіне барынша жағдай жасау қажет.

Жұрттың вагондардың жай-күйіне көңіл толмайды.

Астанада вагон құрастыратын зауыт іске қосылды. Бұл осы саладағы өзекті мәселелерді шешу үшін жасалған маңызды қадам болды. Озық халықаралық стандартқа сай жабдықталған заманауи жолаушылар вагонын жасау шетел инвесторының қатысуымен қолға алынады.

Соңғы жылдары авиация инфрақұрылымын жаңғырту үшін көп жұмыс істелді. Былтыр Алматы, Шымкент, Қызылорда қалаларында жана терминалдар ашылды. Жақында Зайсанда, Катонқарағай және Кендірледе әуежай құрылысы аяқталды. Арқалық әуежайы қалпына келтіріліп жатыр.

Бұл жобалар аймақтардың экономикалық белсенділігін арттыруға ықпал етеді, жана жұмыс орындарын ашуға мүмкіндік береді, сондай-ақ баска да бірқатар саланың дамуына серпін береді. Сондықтан бұл жұмыс өз жалғасын табады. Жалпы, Торғай аймағының әлеуметтік-экономикалық дамуы Үкіметтің айрықша назарында болуы керек.

Тағы бір маңызды мәселе – әуемен жүк тасымалдау ісіне айрықша назар аудару қажет. Бұл саладағы ахуал жақсарып келе жатыр. Дегенмен оның көлемін арттыра түсуге мол мүмкіндігіміз бар.

Мен бұған дейін әуемен тасымалданатын жүк көлемін екі есе ұлғайту жөнінде тапсырма бердім. Бұған бірінші кезекте, шетелдің ірі инвесторларын тарта отырып Ұлттық жүк тасымалдаушы компания құру арқылы қол жеткізуге болады.

Электронды сауда-саттық пен озық технологиялық өнімдердің саудасы қызып тұрған қазіргі кезде әуемен жүк жеткізу аса жоғары сұранысқа ие әрі табысы көп тасымал түрі саналады. Сондықтан біз әуе хабтарын белсенді түрде дамытып, олардың жаһандық логистика тізбегіне кірігуін қамтамасыз етуге тиіспіз. Сонымен қатар экспресс-жүк тасымалдау саласын ретке келтіру қажет. Бұл қадам тұтынушылардың мүддесін қорғау үшін керек.

Қазір бүкіл әлемде пилотсыз жүк тасымалдайтын арнайы автокөліктер мен дрондар сияқты көлік түрлері дамып жатыр. Үкімет осындай технологиялардың тез арада қолданысқа енгізілуіне барынша жағдай жасауы қажет. Соның ішінде тиісті құқықтық актілер қабылдауы керек.

Жалпы, мен бұған дейін бірнеше рет айттым: Қазақстан Еуразиядағы көлік хабы болуға тиіс. Бұл – стратегиялық маңызы зор міндет. Бұл жұмысқа осы салада табысқа жеткен үздік мамандар мен кәсіпкерлерді тарту керек. Бірақ негізгі жауапкершілік – Үкіметте. Тапсырманың орындалу барысын жылдың басында Үкіметтің жылылық есебінен кейін арнайы жиналыста қараймыз.

Тағы бір маңызды мәселе, бұл – туризм. Жалпы, бұл салада біраз түйткілді мәселе бар. Шынын айту керек, кәсіби кадрлар тапшы. Осы саладағы бәсекеге қабілетіміз әлі де шамалы.

Мен шілде айында туристік жерлердің барлығын ретке келтіру туралы тапсырма бердім. Бұл жұмыс

менің жеке бақылауымда. Жұрт жиі баратын демалыс орындарынан бөлек, болашағы зор баска да бағыттардың әлеуетін арттыру маңызды. Міндеттердің ара-жігін ажыратып алған жөн. Жергілікті атқарушы органдар әрдайым туризм инфрақұрылымын жан-жақты дамытуға баса мән беріп, осы жұмысқа жауапты болады. Ал шетелден туристер тарту мәселесі және отандық туризм саясатын заң тұрғысынан қамтамасыз ету орталық органдардың назарында болады. Осы орайда, Алматы қаласы мен Алматы облысындағы тау туризмі мен тау шаңғысы туризміне арнайы тоқталғым келеді.

Қазіргі таңда бұл бағыттағы ең өзекті мәселе – заманауи инфрақұрылым салу. Егер осы міндетті ойдағыдай орындасақ, еліміздің курорттары жер жүзіне танылып, Қазақстанның беткеұстар ұлттық бренді болмақ.

БЕСІНШІ. Тұрғын үй-коммуналдық шаруашылығы мен су инфрақұрылымын жаңғырту – тұрақты дамуың негізгі факторы.

Үкімет пен жергілікті атқарушы биліктің әрекетсіздігі салдарынан еліміздің тұрғын үй-коммуналдық шаруашылығы ондаған жыл бойы қараусыз қалып, бірте-бірте оның жай-күйі өте мүшкіл жағдайға түсті. Қазір бұл ахуалды өзгертіп, инфрақұрылымның тозу деңгейін төмендету үшін тиісті шаралар қабылданып жатыр. Соның ішінде тарифтерді ырықтандыру, энергетика және тұрғын үй-коммуналдық шаруашылығының инфрақұрылымын басқарудың жана моделін қалыптастыру сияқты шаралар бар.

Мұндай үлгі бойынша тарифтер өскен сайын халыққа сенімді әрі сапалы қызмет көрсетілуге тиіс. Бұл іске «Ақылды қала» құру тұжырымдамасының көмегі тиері сөзсіз, оны еліміздің барлық өңіріне тарату керек. Оған озық халықаралық тәжірибелерді қолданып, білікті басшыларды, соның ішінде шетел мамандарын тарту қажет.

Қазіргі жағдайда мемлекет пен бизнес серіктестік орнатпаса, тұрғын үй-коммуналдық шаруашылығын жаңғырту мүмкін емес. Бұл – аксиома. Кейбір тұрғын үй-коммуналдық шаруашылығы нысандарын әкімдіктердің қарамағында сақтап қалу қажет пе, жоқ па деген мәселені жанаша зерделеген жөн. Жеке коммуналдық нысандарды мемлекет меншігіне алу – даулы мәселе. Оның бәрі ерте ме, кеш пе, қайтадан жекеге өтеді. Сондықтан мемлекет бұл саланы бақылап, реттеумен айналысуға тиіс. Ал оның инфрақұрылымын жаңғырту және жана технологияларды енгізу – жеке сектордың шаруасы.

Билік құрылымдары негізінен цифрлық тәсілдерді қолдана отырып, инфрақұрылым жобаларының ашықтығын қамтамасыз етуге міндетті. Сонда Үкіметке және әкімдіктерге азаматтардың сенімі нығая түседі.

Коммуналдық шаруашылықты жаңғырту ісі инфрақұрылымдар мен тұрғын-үй қорын энергияны үнемдеуге көшіру шараларымен қатар жүруге тиіс.

Тұрғын үй-коммуналдық шаруашылығы саласын үнемшіл болуға ынталандыратын жана экологиялық және санитарлық-гигиеналық ережелер енгізу керек. Табиғи ресурстарды, әсіресе, суды үнемдеу мәдениетіне келсек, ол жағынан үлкен кемшілік бар екенін мойындауымыз қажет. Яғни атқарылатын жұмыс шаш етектен. Бұл – азаматтардың, әсіресе жастардың арасындағы түсіндіру шараларының, тіпті идеология жұмысының жеке бір бағыты.

Біз қазірдің өзінде судың тапшылығын сезініп отырмыз. Ал оны тұтыну мәдениеті төмен. Су мәселесіне кейінірек тоқталамын.

Соңғы жылдары қарқынды дамып келе жатқан тұрғын үй құрылысы саласына айрықша назар аударған

жөн. Былтыр 19 миллион шаршы метр баспана пайдалануға берілді. Сонымен бірге құрылыс сапасын арттыру үшін жасанды интеллект технологияларының (Building Information Modeling, BIM) көмегімен ғимараттарды ақпараттық модельдеу әдісін кеңінен қолдану керек. Үкімет құрылыстың барлық кезеңдерін толық есепке алуды, жоспарлауды, оған мониторинг жүргізуді қамтамасыз ететін ұлттық цифрлық платформаны іске қосу қажет. Ал жана Құрылыс кодексі осы саланың қауіпсіз әрі ашық болуына және тұрақты дамуына жол ашатын берік заңнамалық негізге айналуға тиіс. Құжатты жыл соңына дейін қабылдау керек. Депутаттардың бұл жұмысқа атсалысуын сұраймын.

Су мәселесін шешу – әлеуметтік тұрақтылықты сақтап, экономиканы дамытудың кепілі. Бұл – ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ететін басты фактордың бірі. Біз соңғы екі жылда осы саланың институционалдық негізін қалыптастырдық. Атап айтқанда, Су кодексі қабылданды, арнайы министрлік құрылды. Бұл мекеменің алдында ауқымды міндеттер тұр. Оған үстіртін қарамау керек. Осы жұмыспен жүйелі түрде және жан-жақты айналысу қажет. Осыған орай кәсіби кадрларды дайындау керек, су дипломатиясымен айналысатын мамандарды әзірлеу қажет. Қазір құзырлы органдарда еліміздегі су ресурстарының қолжетімді көлемі туралы нақты мәлімет жоқ. Кейбір каналдағы судың 50-60 пайызы далаға кетуде. Суды есепке алу технологиясы әбден ескірген. Суды бөліп тарататын орындарда қазіргі заманға сай құрылғылар жоқ.

Шын мәнінде, су – стратегиялық маңызы бар ресурс, сусыз өмір жоқ. Сондықтан бұл сала ұлттық цифрлық жаңғыру жұмысындағы басты бағыттың бірі болуға тиіс. Су ресурстарының бірыңғай цифрлық платформасын жасау керек. Платформада жасанды интеллект негізінде жерүсті және жерасты сулары туралы мәлімет жинақталады. Жоба іске қосылғанда гидрогеология мониторингі, яғни бақылау жұмысына қатысты мәселе толық шешімін табады. Осы жұмыс Ұлттық су теңгерімін (баланс) қалыптастыру ісімен қатар жүргізілуге тиіс. Бұл – ұзақ мерзімге арналған су саясатын жоспарлаудың аса маңызды тәсілі. Онсыз бұл салаға тиісті бақылау орнатып, инвестиция тарту мүмкін емес. Су үнемдейтін технологияны енгізу жұмысы баяу жүруде, нақты нәтиже әлі жоқ. Бұл жұмысқа белгілі шетелдік компанияларды тартқан жөн. Сондай-ақ Қытайда жасалған әлемдегі ең озық технологияларды сатып алуға болады.

Су тапшылығына байланысты қиындық болуы мүмкін екені алдын ала ескертіліп жатады. Соған қарамастан дикандар суды көп қажет ететін дақыл егуді азайтар емес. Тіпті егін суаруға қажетті суды еш рұқсатсыз, шартсыз бұрып алатын жайттар жиі кездеседі.

Тағы бір келенсіз жағдай, бұл – «қара нарықтағы» суды заңсыз сату ы сатып алу. Құқық қорғау мекемелері бұл мәселемен айналысуы қажет.

Алайда Аралға қатысты жақсы мысал бар. Әрине, теңіздің тартылуы Қазақстан үшін үлкен қасірет болды. Бірақ одан қорытынды жасалып, теңізді қалпына келтіру үшін жүйелі жұмыс жүргізіліп жатыр. Бұл кешенді жұмыс 20 жылдан астам уақыт бойы үздіксіз жалғасады. Соның арқасында Солтүстік Аралды сақтап қалдық. Оның айдыны 36 пайызға ұлғайып, су көлемі екі есе өсті. Су құрамындағы тұздың мөлшері екі есе азайды. Бірақ Аралды толтыру жұмыстары қарқынды жалғаса беруге тиіс.

Каспий теңізінің тартылып бара жатқаны жұртты алаңдатып отыр. Тиісті шара қолданбасақ, бұл аса үлкен экологиялық апатқа айналуы мүмкін. Сол себепті мен жақында Қытайда өткен Шанхай ынтымақтастық ұйымының кеңейтілген отырысында осы маңызды мәселеге арнайы тоқталдым. Ұйым аясында Су мәселелері жөніндегі орталық құру туралы ұсыныс айттым. Каспий теңіз – бір елдің ғана емес, бүкіл аймақтың тағдырына қатысы бар мәселе. Сондықтан жұмылып әрекет ету қажет.

Үкімет Каспийдің су ресурстарын сақтау туралы мемлекетаралық бағдарлама әзірлеуді қолға алуы керек. Оны серіктес мемлекеттермен келісу қажет.

Бүгін біз су мәселесі бойынша дұрыс және орынды шешім табатын болсақ, ертең соның игілігін кейінгі ұрпақ көретін болады. Балаларымыз бен немерелеріміздің тағдыры біздің әрекетімізге тікелей байланысты болмақ. Қоршаған ортаға жанашыр болу, оған үлкен жауапкершілікпен және шынайы қамқорлықпен қарау ұлттық идеологияның өзегі болуы керек.

Былтырдан бері «Таза Қазақстан» жалпыұлттық жобасы жүзеге асырылып жатыр, бұл баршаңызға аян. Осы жұмысқа миллиондаған азаматымыз атсалысуда. Жұрт болып жұмылудың арқасында 860 мың гектардан астам аумақ тазаланды, төрт миллионнан астам ағаш отырғызылды. Осындай белсенді жұмысты жалғастыра берек.

«ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ДӘУІРІНДЕГІ ҚАЗАҚСТАН: ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕР

аңсаған арманымызға жетіп, Қазақстан нағыз жасыл ел болмақ. Ал бұл келешек ұрпаққа керемет үлгі-өнеге және өсиет болып қалары анық. Осы жұмысқа атсалысып жүрген азаматтарға, әсіресе, жастарға ризашылығымды білдіремін.

Тазалық мәдениетін қоғамда терең орнықтыру – өте маңызды міндет. Осы бағытта Үкімет экологиялық ағарту ісінің бірынғай үлгісін енгізуге тиіс. Бұл жұмыс мектептен бастап жоғары оқу орындарына дейін барлық деңгейдегі білім мекемелерін қамтуы қажет.

АЛТЫНШЫ. Кәсіпкерлер елімізді цифрлық дамытудың қозғаушы күші болуға тиіс.

Шағын және орта бизнестің ішкі жалпы өнімдегі үлесі 40 пайызға, ал жұмыспен қамту ісіндегі үлесі 50 пайызға жуықтады. Бұл – жаман көрсеткіш емес. Бірақ осы саланы жүйелі түрде жетілдіре түспесе, экономиканы дамыту және тұрмыс сапасын жақсартуға тын серпін бере алмаймыз.

Екі миллионнан астам шағын бизнес субъектісінің ішінде өнім өндіретін кәсіпкерлер саны алты пайызға да жетпейтіні жасырын емес. Орта бизнесте бұл көрсеткіш жоғарырақ болғанымен, бәрібір көңіл көншітпейді. Былтыр мен «Экономиканы ырықтандыру жөніндегі шаралар туралы» Жарлыққа қол қойдым. Бұл құжат бизнестің мүддесін ескере отырып, барынша ашық реттеу үлгісіне көшуге негіз болды. Бірақ Жарлық толық орындалмай отыр.

Іскер азаматтардың әлеуетін толық ашу мәселесі күн тәртібінен түскен емес. Сондықтан тиісті құқықтық базаны жаңғырту керек.

Қазір елімізде 21 кодекс, 300-ден астам заң бар. Оларға тым көп түзету енгізілген. Кейбір нормалар бір-біріне қайшы келіп жатады. Түптеп келгенде, осының бәрі бизнестің дамуына кедергі келтіріп отыр.

Заңнаманы түгел тексеріп, зерделеп шыққан жөн.

Жасанды интеллект технологиясы мұны жылдам әрі тиімді жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің жанынан Интеллект арқылы реттеу орталығы құрылады. Бұл орталық заңнаманы ретке келтірумен, түсінікті әрі тиімді ұсыныстар әзірлеумен айналысады. Заңды күрделендіре бермеу керек. Қайта оны кәсіпкерлердің қажетіне қарай бейімдеп, министрлер мен әкімдердің нақты нәтиже үшін жеке жауапкершілігін күшейткен жөн.

Мемлекеттік органдар бизнес өкілдеріне ескерту жасаудың орнына әлі күнге дейін тым қатаң әкімшілік шешімдер қабылдайды деген мәлімет маған да жетіп жатады. Мұндай келенсіздікке жол беруге болмайды. Міндетті талаптар тізімі бизнесті шектен тыс тексерістерден қорғайтын маңызды құралдың бірі болуға тиіс. Колданыстағы нормалардың Кәсіпкерлік кодекске сәйкестігін қосымша тексеріп, тізімді тезірек қолданысқа енгізу қажет.

Біз азаматтарға көрсетілетін мемлекеттік қызметтерді цифрландыру ісінде зор жетістікке жеттік. Бірақ бюрократиялық рәсімдер әлі күнге дейін бизнеске кедергі болып отыр. Цифрландыру ісінің мақсаты әлі орындалған жоқ. Бұл ахуалды шұғыл түзеу керек. Ең алдымен, салықтық әкімшілендіруге назар аудару қажет.

Мемлекеттік кірістер комитеті цифрландыру үдерісі бойынша мемлекеттік органдар арасында көш бастауға тиіс. Бұл мекеме жасанды интеллекттің және басқа да озық технологияның әлеуетін салық төлеушілердің мүддесіне сай тиімді қолдануы керек. Осы жүйелі қадамның бәрі мемлекет пен бизнестің арасындағы қарым-қатынастың мүлдем жаңа, сервистік үлгісін жасауға арналған.

Жаңа Салық кодексі қазіргі нормалар мен рәсімдерді өзгертумен шектелмеуі керек. Бұл құжат салық төлеушілердің ашықтық пен адалдыққа негізделген жаңа таным-түсінігі мен болмысын қалыптастыруға тиіс.

Мемлекет адал жұмыс істейтін салық төлеушілердің мүддесін қорғайды. Олардың адал еңбегінен түскен салықты елімізді дамытуға жұмсайды. Салықтан түскен әр теңге халықтың игілігіне жұмсалуға тиіс. Бұл – азаматтарға сапалы мемлекеттік қызмет көрсетіліп, инфрақұрылым салынып, мемлекеттік қолдау шаралары ұсынылуы қажет деген сөз.

Даму институттары кәсіпкерлердің белсенділігін арттыру ісінде айрықша рөл атқаруға тиіс. Бірақ олардың жұмысында біраз кемшілік бар. Даму институттарының қызметін өзгертетін кез келді.

Шын мәнінде, бұл құрылымдар нақты бір салаға бағытталған, терең талдау жасауға қабілетті және инвестиция салуға құқылы толыққанды даму институты ретінде жұмыс істеуге тиіс.

Тағы бір өте маңызды мәселе. Мемлекеттің экономикадағы үлесін азайту көп жылдан бері өзекті міндет болып келеді. Мемлекеттік ұйымдар мен компаниялар негізсіз көбейіп, жеке кәсіпорындардың толыққанды дамуына мүмкіндік бермей отыр.

Елімізде мемлекеттің үлесі бар ұйымдар саны 25 мыңға жуықтайды. Көпшілігінің қызметі мен құрылымы сын көтермейді, қисынға да келмейді. Қазір коммерциялық емес міндеттерді орындау үшін коммерциялық әдістерді кеңінен қолданылып жүр. Соның салдарынан түрлі шығындар артып, корпоративті органдар көбейіп кетті. Нақты нәтижеге назар аударылмайды. Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігіне Үкіметпен бірлесіп, мемлекеттік секторды реформалау туралы нақты ұсыныстар әзірлеуді тапсырамын, қажет болса, арнайы Жарлық шығарамын.

Бұдан бөлек, Үкімет Мемлекеттің мүлік туралы заңды жаңартуға тиіс. Заңда мемлекеттің экономикаға қатысу шегі нақты айқындалуы керек. Сондай-ақ басқару ісіне қатысты құқықтық талаптар көрсетілуі қажет.

ЖЕТІНШІ. Экономиканы жан-жақты жаңғырту жұмыстары адам капиталын дамытуға қатысты жаңа міндеттер жүктейді. Бұл жерде білім беру саласы айрықша рөл атқарады.

«Келешек мектептер» ұлттық жобасы аясында жоспарланған 217 мектептің 150-і қазірдің өзінде жұмыс істеп тұр. Қалған мектептердің құрылысы алдағы үш ай ішінде аяқталуға тиіс.

Цифрлық технологиялар жаһандық еңбек нарығын жылдам өзгертіп жатыр. Әлемде жасанды интеллектпен жұмыс істеудің қыр-сырын білетін

ауылдағы оқушыларды сапалы оқу тәсілдерімен қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Елордада балаларды дамыту орталықтарын жеке қаражат тарту арқылы салу тәжірибесі бар. Көптеген кәсіпкер дәл осы мәселе бойынша көмек көрсетуге әзір екенін білдіріп жатыр. Әкімдер осындай жобаларды жүзеге асыруға кәсіпкерлерді белсенді түрде жұмылдыруы керек.

Еліміз білім экономикасына көшіп жатыр. Сондықтан ғылым, білім және инновация саласын басқару тәсілдерін өзара байланыстыру өте маңызды. Ғылым саласында әлі де мемлекеттің үлесі басым. Бірақ бюджет қаржысының қайтарымы әлі де шамалы болып тұр. Жаңа патенттер, технологиялар мен өндірістер сияқты көзге көрінетін нақты нәтиже жеткілікті емес. Инновациялық саясатты Ғылым және жоғары білім министрлігінің құзырына берген жөн.

Министрлік және Ғылым академиясы бірлесіп, ғылыми институттар мен жоғары оқу орындарын үйлестіру ісімен белсенді түрде айналысуы керек. Жасанды интеллекттің кеңінен қолданытын университеттерге көбірек дербестік беруге болады. Сонымен қатар Үкімет дарынды зерттеушілерді қолдау үшін қосымша шаралар қабылдауға тиіс.

Білікті мамандарымызды елге қайтарудың тиімді тәсілдерін ойластырып, қолданысқа енгізу керек. Кадр

маманы оқуын бітіріп шығады. Оларға білім беру үшін мемлекет қомақты қаражат бөліп жатыр. Алайда көбі мамандығы бойынша жұмыс істемейді. Олар арнайы білімді қажет етпейтін, тез табыс әкелетін жұмыстарды таңдайды. Әрине, жұмыстың жаманы жоқ, адал еңбектің бәрі – маңызды. Бірақ бұл үрдіс жеке адамға да, бүкіл елге де үлкен пайда әкелмейді. Азаматтардың өндіріске барғаны абзал.

Экономиканың нақты саласында жұмыс істеуге ұмтылғаны жөн. Осыған мемлекет қажетті жағдай жасауы керек. Жұмысшы мамандықтарына деген құрметті арттыра түсуіміз керек. Оларға лайықты жалақы төлеу қажет. Бұл – мемлекетіміздің алдында тұрған негізгі міндеттің бірі.

Еңбек нарығын, әсіресе көші-кон мәселесін реттеу саласында есепке алудың орталықтандырылған жүйесі жоқ. Бұл жағдай осы саладағы болжау жұмысының сапасына және шешімдердің тиімділігіне кесірін тигізеді.

Үкімет ел ішіндегі және шетелдегі көші-кон ағымының есебін жүргізетін бірынғай цифрлық жүйе енгізуге тиіс. Ішкі және сыртқы көші-кон үдерісінің бақылаусыз қалуы жұрттың бәрі тұрғысы келетін ірі қалаларымыздың инфрақұрылымына орасан салмақ түсіріп отыр. Астана – соның айқын мысалы.

Соңғы үш жылдың өзінде елорда тұрғындарының саны 250 мыңнан астам адамға, соның ішінде былтыр

қызметтері мен жеңілдіктері бар Астанаға қарай ағылады.

Мұндай ахуал күрделі мәселелер туындауына әкеп соқтырады. Қалада әлеуметтік тұрғыдан осал топтағы жандардың саны бірнеше есе артқан, әлеуметтік қолдауға арналған шығындар да бюджет кірісінен жылдамырақ өсіп жатыр. Ал әлеуметтік міндеттемелердің үлесі тым артып барады.

Мектеп инфрақұрылымы қазірдің өзінде шамадан тыс жұмыс істеп, шатқаяқтап тұр. Жыл сайын 15 мектепке дейін салу қажеттігі туындап жатыр.

Емханалардың жүктемесі өте көп, онда орын тапшы. Соның салдарынан әкімдік қаланың қарқынды дамуына жағдай жасаудың орнына әлеуметтік шығындарға қыруар қаржы жұмсауға мәжбүр. Оның қала бюджетіндегі үлесі қазірдің өзінде 60 пайызға жеткен. Бұл ахуалды түзеу үшін түбегейлі шаралар қабылдау қажет.

Жұрттың өңірлерден ел астанасына не себепті тоқтаусыз көшіп жатқанына мұқият талдау жүргізіп, әлеуметтік және экономикалық тұрғыдан тартымды басқа да орталықтар құруға арналған кешенді шаралар қабылдау керек. «Жүргенге жәрдем ілінеді» деген қағидатты енгізіп, өңірлердің әлеуметтік міндеттемелерін қаржыландыру мәселесін қайта қараған жөн. Сонымен қатар аймақтардағы әлеуметтік тұрғыдан осал топтағы азаматтарға бөлінетін әлеуметтік төлемдерді біріздендіру керек.

Мемлекеттің көз алдындағыдан басқаны көрмей, бәрине көне беретін әлеуметтік саясаты жүзден астам түрлі жеңілдіктің пайда болуына әкеп соқтырды. Осы жеңілдіктерді әперемін деп «көмек қолын» созатын жылпостар да көбейді.

Біз әлі күнге дейін бұрынғы КСРО аумағындағы және одан тыс басқа да аймақтардағы қақтығыстарға қатысқан азаматтарға арнайы төлемдер жасап, медициналық қызмет көрсетіп келеміз. КСРО-ның ыдырағанына 35 жыл болса да, ардагерлеріміз барған сайын «жасарып», көбейіп барады.

Мемлекет өзінің негізгі міндеттерін орындаудан бас тартпайды. Бірақ әлеуметтік жеңілдіктерді қолдан көбейту – елді дамытуға, яғни мектеп, аурухана, көлік инфрақұрылымдарын және басқа да нысандар салуға жұмсалуды қажет қыруар қаражатты желге шашу деген сөз.

Кезінде біздегі «әлеуметтік саланың жанашырлары» толық емес отбасы деген жеңілдікке мұқтаж адамдар санатын ойлап тапқан еді. Соның салдарынан, ажырасқан отбасылар саны күрт өсіп, біз бір кезде бұл көрсеткіш бойынша әлемде «көш бастаған»

мамандарға деген сұраныс жыл өткен сайын артып келеді. Жұмыс үдерістерінің едәуір бөлігі цифрлық технологияларды енгізу арқылы автоматтандырылатыны анық. Сол себепті менің тапсырмаммен 100 мыңға жуық студентті технологиялық жобаларға тартуды көздейтін Al-Sana бағдарламасы жүзеге асырыла бастады. Алайда жасанды интеллектімен жұмыс істеу күзіндетін қалыптастыру әлдеқайда ерте жастан, яғни мектеп қабырғасынан қолға алынуға тиіс. Осыған орай бірқатар бастаманы жүзеге асырған жөн. Ең алдымен, мектеп оқушыларына арналған жасанды интеллект негіздері туралы бағдарлама және оқу материалдарын әзірлеу қажет. Ұстаздардың жасанды интеллект технологиясын меңгеру дағдысын да қалыптастыру керек болады.

Қашықтан оқыту тәсілі және жасанды интеллект технологиясы негізінде «Qazaq Digital Mektebi» атты шағын жинақты мектеп үлгісін әзірлеуіміз қажет. Мұндай платформа

тапшылығын жою үшін көші-кон саясатын да қайта қараған жөн.

Шетелден елімізді дамытуға үлес қоса алатын мықты мамандарды ұлтына қарамай тарту – өте маңызды міндет. Олардың Қазақстанда қалуына жағдай жасау керек. Себебі бізге білікті мамандар өте қажет. Әсіресе техникалық мамандықтарды меңгерген өз ісінің нағыз шеберлері керек. Қазіргі тілмен айтсақ, «сапасы жоғары адами ресурстар» қажет. Өйткені білікті, саналы адамдар – ұлттық экономиканың арқауы, ел болашағының кепілі.

Елімізге кәсіби даярлығы жоғары, білікті жұмысшылар өте қажет, бұл – анық нәрсе. Сондықтан мен 2025 жылды «Жұмысшы мамандықтары жылы» деп жарияладым. Қазір елімізде мыңдаған жұмыс орны бос тұр. Түрлі салада, тіпті, жалақысы едәуір жоғары жұмыс орындары бар. Бұл орындарды шетелден келіп жатқан адамдар толтыруда.

Жыл сайын мыңдаған инженер, құрылысшы және ауыл шаруашылығы

100 мың тұрғынға көбейді. Биылғы өсім онсыз да жоғары саналатын осы көрсеткіштен асып түсуі мүмкін. Елордада халық саны ресми түрде 1,5 миллион адам болғанымен, оның инфрақұрылымы іс жүзінде күн сайын 1,9 миллион адамға қызмет көрсетеді. Басқаша айтсақ, Астана 400 мыңнан астам адамға, яғни халық саны бойынша орташа қала саналатын тағы бір шаһардың тұрғындарына пара-пар жұртқа ешқандай жоба-жоспарсыз қызмет етіп жатыр. Сондықтан қаланы сумен және жылумен қамтамасыз ететін жүйелердің үздіксіз жұмысына қауіп төніп тұр.

Астанада 2022 жылдан бері мұқтаж жандарға 7 мыңға жуық пәтер, соның ішінде көпбалалы отбасыларға 1380, жетім балаларға 835, ерекше қажеттілігі бар адамдарға 665 пәтер берілді. Кейбір облыс әкімдері корпоративті салықтан түскен қаражатты көше бойындағы тас тақтайшалар салу сияқты тиімсіз жобаларға шашудан әріге бармайды. Әрине, содан соң жұрт әлеуметтік

елдердің қатарына қосылды. Мұндай мысалдар аз емес. Осылайша, біз өзіміз жалқаулық пен масылдыққа жол беріп отырмыз. Отбасы мүшелерінің барлығы дерлік нысаналы әлеуметтік көмек пен жәрдемақы алатын болса, жұмыс істеудің не қажеті бар?

Турасын айтсақ, әлеуметтік салада онтайлы шешім қабылдаудың орнына, Үкімет кемінде 15 жыл бойы әлеуметтік масылдық пен әлеуметтік алаяқтыққа жол беріп келді.

Елдегі демографиялық үрдістерді егжей-тегжейлі зерделеп, ұзақ жылға арналған шешімдер қабылдау айрықша маңызды. Алайда осы салада мәліметтерді тиісті деңгейде есепке алып, талдау жасау жолға қойылмаған. Бұл жағдай еңбек нарығының сұранысын болжау, инфрақұрылымды дамыту жұмысын жоспарлау және басқа да міндеттерді орындау жолында қиындық туғызады.

Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің базасында ауқымды деректер мен жасанды

ЖӘНЕ ОНЫ ТҮБЕГЕЙЛІ ЦИФРЛЫҚ ӨЗГЕРІСТЕР АРҚЫЛЫ ШЕШУ»

интеллект технологиялары енгізілген Демографиялық үдерістерді талдау және болжау орталығын құру керек. Демография және еңбек нарығындағы үрдістер зейнетақы жүйесіне қатысты ұстанымдарды қайта қарауды қажет етеді. Азаматтардың, әсіресе, өз-өзін жұмыспен қамтып отырған адамдардың зейнетақы жинағы аз екені байқалады.

Үкімет Ұлттық банкпен, сондай-ақ Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігімен бірлесе отырып зейнетақы жүйесінің қаржылық тұрақтылығын нығайту, зейнетақы төлемдерінің ұзақ уақыт бойы теңгерімді және лайықты деңгейде болуын қамтамасыз ету шараларын ойластыруы керек. Азаматтардың қаржылық сауаттылығын арттыру мәселесі әлі де өзекті. Осы ретте, «AMANAT» партиясы ұсынған «Қарызсыз қоғам» жобасын жүзеге асыруды жалғастыру керек.

Былтырдың өзінде осы жоба аясында 845 мың адам сауатын жетілдіріп, заңгерлік кеңес алды. Түпкі мақсат — халықтың мойнындағы қарызын азайту ғана емес, азаматтардың табысы тұрақты болуын қамтамасыз ету.

Мемлекет денсаулық сақтау жүйесін дамыту үшін жүйелі шаралар қабылдап жатыр. Елімізде медицина нысандары біртіндеп жаңғыртылуда. Ауылдағы фельдшерлік-акушерлік пункттерден бастап мамандандырылған ауруханаларға дейін жанартылып жатыр.

«Ауылда денсаулық сақтауды жаңғырту» ұлттық жобасы аясында 540 нысан салынды, осы жылдың соңына дейін тағы 115 нысан пайдалануға беріlmек. Ал қалалы жерлерде денсаулық сақтау саласына қатысты бірқатар ірі нысан іске қосылды. Мысалы, Астанада онкология орталығы, Алматыда жұқпалы аурулардың ғылыми орталығы ашылды.

Осы ретте бұған дейін түрлі аймақта бой көтерген көпбейінді ауруханаларды бюрократиялық шырғаланға салмай, пайдалануға беру қажет. Сондай-ақ мұндай жаңа нысандар салуды жалғастыра берген жөн. Бұл жұмысқа мемлекеттік-жекеменшік серіктестік механизмдері аясында жеке инвестицияны да тарту керек. Сонда азаматтар Астанаға көше бермейді.

Басқа да бағыттар бойынша жұмыстарды жандандыру керек. Соның ішінде фармацевтика өнеркәсібін дамытуға басқа мән берген жөн. Өзімізде жасалатын дәрі-дәрмектің түрі мен санын көбейту — стратегиялық міндет. Бұған, әсіресе, пандемия кезінде әбден көзіміз жетті.

Денсаулық сақтау жүйесінің қаржылық тұрақтылығына және медициналық қызметтерге мониторинг жүргізу ісінің тиімділігіне қатысты мәселелер бар.

Бюджет қаржысы шектеулі кезде Әлеуметтік медициналық сақтандыру қоры іс жүзінде бюджетті реттеуші ролін атқарып отыр. Қор дайын өнім жеткізетін кәсіпорындарға бақылауды күшейткеннің арқасында шығынды көбейтпей ұстап тұр.

Үкімет жасанды интеллект технологиясын қолданып, медициналық қызметтердің сапасына және көлеміне мониторинг жүргізетін жаңа жүйе қалыптастыруға тиіс. Елімізде дәрігердің мәртебесін көтеріп, әлеуметтік жағдайын жақсарту үшін нақты шаралар қабылданып жатыр. Бұл жұмыс өз жалғасын табады.

Халықтың өмірі мен денсаулығына тікелей әсер ететін тағы бір түйткіл, бұл — жол қауіпсіздігі.

Мен былтырғы Жолдауда бұған арнайы тоқталдым. Өрине, біраз шаруа жасалып жатыр. Соған қарамастан көлік апаттары азаймай тұр. Жыл басынан бері 22 мыңнан астам жол-көлік оқиғасы тіркелген. Шын мәнінде, көп нәрсе көлік жүргізушілерінің өзіне байланысты, себебі жол ережесін бұзатындар аз емес. Жылдамдықты асырмау, жол ережесін бұзбау — ең басты және маңызды талап. Әрбір адам өз өміріне және айналасындағы адамдардың қауіпсіздігіне жауапты екенін сезінуге тиіс. Көлік жүргізу мәдениетін бүкіл қоғам болып қалыптастыру қажет. Сондай-ақ электросмокаттарға назар аударған жөн. Бұл тақырып қоғамда қызу талқыланып жатыр.

Екі жыл бұрын жаяу жүргіншілер жолымен жүруге шектеу қоятын заңнамалық өзгерістер енгізілді. Бірақ қоғамдық орындардағы ахуал өзгере қойған жоқ, әлі де азаматтарға қауіп-қатер төніп тұр. Қазір бұл саланы реттейтін заңға түзетулер әзірленді. Оны көп сөзбай қабылдау керек. Әрбір азаматтың, әрбір баланың өмірі қымбат. Бұл мәселеде ұсақ-түйек деген болмайды. Түптеп келгенде, мұның әрқайсысы — Қауіпсіз Қазақстанды құру жолындағы маңызды қадамдар.

Келесі мәселе. Бұл — жасанды интеллекті дәуіріндегі мәдениет пен өнердің дамуы. Осы салада бұрынғыдай айрықша мән береміз, тиісті инфра-құрылымды саламыз және қажет болса жолдеуден өткізіп, қалпына келтіреміз.

Өнер адамдары еліміздің мәдениетін, салт-дәстүрін шетелге

паш етіп жатыр. Бұл — құрметке лайық жұмыс. Сондықтан мәдениет қайраткерлеріне қажетті қолдауды көрсетеміз. Бірақ олар жаңа заманның талабына бейімделіп жұмыс істеуі керек.

Баршаңызға мәлім, мен бұқаралық спортты дамытуға баса мән беремін. Аймақтарда спорт нысандары бой көтеріп жатыр. Үйірмелер балаларға қолжетімді бола бастады. Ерекше қажеттілігі бар азаматтарға және егде адамдарға арналған спорт клубтары ашылып жатыр. Сондай-ақ кәсіби спорт саласында оң өзгерістер болып жатыр. Мен бұған дейін шетелден келген спортшыларға бюджеттен қаржы бөлуді шектеу туралы тапсырма бердім. Депутаттар бұл бастаманы қолдап, арнайы заң қабылдады. Бірақ мұнымен шектеліп қалуға болмайды, алға қарай жүруіміз керек.

Футбол клубтарын жекешелендіруге қатысты жұмысты тездету керек. Қазір еліміздің төрт футбол клу-

сапармен бардым. Онда мәңгі стратегиялық серіктестік рухында дамып келе жатқан екіжақты қарым-қатынастың барлық мәселелері бойынша табысты келіссөздер өтті.

Менің Түркияға және Қырғызстанға сапарларым да сәтті болды. Осы жылдың соңына қарай мен Ресейге және Өзбекстанға барамын. Астанада Әзербайжан, Армения, Түрікменстан басшыларын қарсы алуға дайындалып жатырмыз. Сондай-ақ Азияның, Еуропаның, Африканың бірқатар мемлекет басшыларымен кездесіп, келіссөз жүргізу жоспарланған.

Қазақстан-Америка сұхбаттастығы да белсенді жалғасып келеді. Еуропа одағымен сан салалы байланыстарымызды күшейтіп жатырмыз.

Биыл айтулы даталарға толы жыл болды. Ең бастысы, Екінші дүниежүзілік соғыстың аяқталғанына 80 жыл толды. Мәскеуде және Бейжіңде өткен салтанатты іс-шаралар адамзат тарихындағы ең сұрапыл соғыстың

істің бәрі бос» деп бекер айтпаған.

Мәдениет пен әдеп, тәрбие мен тәлім әрбір азаматтың, әрбір отбасының өзінен басталуы қажет. Қазіргі бұлыңғыр заманда ең басты міндет — еліміздің егемендігін, жеріміздің тұтастығын нығайту. Ол үшін бірлігіміз бекем болуы керек. Халқымыз тату болса, ішкі ахуал тұрақты болса, біз барлық қиындықты жеңеміз. Кез келген кедергіден өтеміз. Сондықтан жұртымызды ел тыныштығын бағалай білуге, сақтай білуге шақырамын.

Әрбір азамат мемлекетшіл, отаншыл болуы керек. Бүгінде патриотизм деген сөздің сипаты, мазмұны өзгеріп жатыр. Бұрын бұл ұғым негізінен дәстүрлі құндылықтармен өлшенетін, тіл, мәдениет, руханият мәселесі ұлттық мүдденің өзегі ретінде саналатын. Өрине, бұл дұрыс, әрқайсысы — ұлт болмысының арқауы. Оны бізден ешкім тартып алмайды, оған аландауға еш негіз жоқ.

бына белгілі кәсіпкерлеріміз ие болды, яғни, клубтар жекеменшікке өтіп жатыр. Сол үшін оларға ризашылығымды білдіремін. Дегенмен футболды коммерцияландыру ісін жалғастыра беру керек. Мұндай қадамсыз Қазақстанда футбол дамымайтынын әлемдік тәжірибеден көріп отырмыз. Қазіргі заманда кәсіби спортты қолмақты табыс әкелетін бизнес-индустрия ретінде қарастырған жөн.

Мен жариялаған міндеттер Қазақстанның одан әрі қарқынды дамуы үшін айрықша маңызды. Олар елімізді цифрлық жаңғырту ісімен тығыз сабақтасып жатыр. Жасанды интеллектіні жаппай енгізу және жаппай цифрландыру еліміздің барлық саладағы әлеуетін еселеп арттырады. Біздің стратегиялық бағдарымыздың ең басты қыры осы болуға тиіс.

Өрине, елімізде суперкомпьютердің іске қосылуы — зор жетістік. Бірақ мұны Үкімет те, бүкіл қоғам да Қазақстанды, шын мәнінде, цифрлық мемлекетке айналдыратын жан-жақты және қарқынды жұмыстың бастауы ретінде қабылдауға тиіс.

Осы міндетті тиімді орындау үшін Үкіметке цифрландыру ісі мен жасанды интеллектіні дамытуға арналған «Digital Qazaqstan» атты біртұтас тұжырымдамалық құжат әзірлейді. Онда бастамалар мен жобалардың бәрі жалпыұлттық стратегия аясында біріктірілетін болады. Түптеп келгенде, еліміздің түбегейлі цифрлық жаңғыруын халықтың тұрмыс сапасын жақсартуға бастайтын жол дей аламыз.

Мемлекет әр азаматтың лайықты табыс тауып, сапалы әлеуметтік қызмет алып, ертеңгі күніне сенімді болуы үшін барынша жағдай жасай береді. Себебі қолға алынған барлық реформа бір ғана мақсатты көздейді. Бұл — халықтың әл-ауқатын арттыру және елдің жан-жақты өрлеуін қамтамасыз ету. Еліміздің халықаралық беделін арттыру жолындағы күш-жігеріміздің түпкі мәні де — осы.

Цифрландыру және жасанды интеллект дәуірінде мемлекетіміздің ұлттық стратегиялық мүддесіне сай келетін теңгерімді әрі сындарлы сыртқы саясаты әлеуметтік-экономикалық тұрғыдан орнықты дамуымызға зор ықпал етеді деп сенемін.

Көптеген мемлекет Қазақстанмен достық қатынас орнатып, тиімді ынтымақтастықты нығайтуға ұмтылады. Мұның өзі, бірінші кезекте, еліміздің халықаралық аренадағы аброй-беделі жоғары екенін және өзгелер бізбен санасатынын көрсетеді. Біз маңызды халықаралық проблемаларды шешуге өз үлесімізді қосып келеміз. Қазақстанмен қарым-қатынас орнатуда мүдделі алыс-жақын елдердің бәрімен ынтымақтастығымызды бағалаймыз.

Жақында мен Қытайға ресми

ондағы миллион құрбаны әлем халқының жадында мәңгі қалатынын аңғартты. Сондай-ақ бәрімізді сол бір қанды қырғынға қайта баға беруден және жаңа дүниежүзілік соғыс бастауға ұмтылудан аулақ болуға шақырды. Барлық ел өсіп-өркендеу үшін бейбітшілікті сақтап, ортақ мәмілеге келе білуі керек. «Мың шығ-быжандан бір сіз-біз артық». Сол себепті Қазақстан Аляскада өткен Ресей-АҚШ саммитінің нәтижесіне, сондай-ақ Вашингтонда Президент Трамптың ара ағайындығымен Әзербайжан мен Арменияның бейбітшілік туралы декларацияға қол қойғанына қолдау білдірді.

Екінші айтулы дата — Екінші дүниежүзілік соғыстың басты институционалдық қорытындысы саналатын Біріккен Ұлттар Ұйымының 80 жылдығы. Біріккен Ұлттар Ұйымына әлі күнге дейін еш балама жоқ. Қазақстан оны көкейкесті халықаралық мәселенің бәрін әділ шешу жолындағы негізгі келіссөз алаңы болып қала беруге тиіс деп санайды. Дегенмен Біріккен Ұлттар Ұйымын, әсіресе, оның ең басты органы — Қауіпсіздік Кеңесін реформалайтын кез келді.

Мен жақында Нью-Йорк қаласында Біріккен Ұлттар Ұйымы Бас Ассамблеясының мерейтойлық сессиясында сөз сөйлеймін. Басқосуға халықаралық ахуалға, соның ішінде Біріккен Ұлттар Ұйымын реформалауға қатысты Қазақстанның көзқарасын білдір-мекпін.

Қадірлі отандастар! «Занжәнетәрттігі» — мемлекетіміздің мызғымас тұғыры. Қоғамда осы қағидаын түбегейлі орнықтыру үшін барлық құзырлы органдар арасында ортақ көзқарас пен ортақ ұстаным болуға тиіс. Бұл — ең алдымен, ешқандай құқықбұзушылыққа жол бермеу қағидасы, яғни кез келген заңсыздыққа қарсы тұру деген ұстаным. Сондықтан мемлекеттік органдардың осы бағыттағы жұмысын барынша қолдау қажет. Сонда ғана елімізде құқықбұзушылыққа, озбырлық пен зорлық-зомбылыққа қарсы сана-сезім қалыптасады, қоғамға жат кез келген әрекетке төзбеушілік пайда болады.

Ашғын айтуымыз керек, қазіргі таңда адамдарда дөрекі сөйлеп, бір-біріне ерегесіп, жаға жұрттысынан әдет бар. Осындай келенсіз оқиғаларды, әсіресе, қоғамдық орындарда, жол бойында жиі көруге болады.

Өкінішке қарай, солардың ішінде айқай-шу шығаратын, балағат сөздер айтып, қоғамдық тәртіпті бұзатын әйелдер де бар. Бұл — мәдениетті, өркениетті қоғамға жараспайтын қылық, еліміздің халықаралық қоғамдастықтағы беделіне зиян келтіретін құбылыс. Озық ойлы ұлт болу үшін мұндай жағымсыз әдеттен түбегейлі арылуымыз керек. Ұлы Абай «Біріңді қазак, бірің дос, көрмесен

Қазіргі көкірегі ояу жас ұрпақ отаншылдық деген сөзді басқаша қабылдайды. Жастардың басым көпшілігі әсіредіншілдікті, әсіреұлт-шылдықты қолдамайды. Олар үшін патриотизмнің басты көрсеткіші — жасампаздық пен жаңашылдық.

Жастар «Елді сүю дегеніміз — халыққа пайдасы тиетін жаңалық ашу, жаңа іс бастау» деп түсінеді. Олар Қазақстанды дамыған, көркейген мемлекет ретінде көргісі келеді. Заманауи технологияларды меңгеріп, халқымызды озық ойлы ұлттардың қатарына қосуға талпынады. Өскелең ұрпақтың бойындағы патриотизм — болашаққа деген шынайы ұмтылыс. Бұл — қоғам санасында болып жатқан өзгерістің айқын көрінісі. Мен мұны толығымен қолдаймын. Жастардың күш-жігеріне, олардың дарыны мен біліміне сенемін.

Біз кеше кім болғанымызды ұмытпаймыз. Төл тарихымызға құрметпен қараймыз. Ал келешекте кім болатынымыз тек қана өз қолымызда екенін жақсы түсінеміз. Сондықтан ғылым-білімге ұмтылған, елін-жерін көркейтуді ойлаған жастарға әрдайым жан-жақты қолдау көрсете береміз. Біз қолға алған ауқымды жұмыстың бәрі жастардың жарқын болашағы үшін жасалып жатыр. Өскелең ұрпақ ертен соның игілігін көреді, оны еселеп, лайықты жалғастырады.

Қазір жер жүзінде болып жатқан түбегейлі өзгерістерге жастар тез бейімделеді. Соның ішінде жасанды интеллектінің жаңа дәуірдегі орны ерекше. Хакім Абай «Адамның адамшылығы ақыл, ғылым, жақсы ата, жақсы ана, жақсы құрбы, жақсы ұстаздан болады» деп айтқан. Бұл нақыл сөзге Мемлекет басшысы ретінде қосармын: Өркениетті әрі озық елдің заңы — әділ, билігі — білікті, ал азаматтары саналы және белсенді болары хақ.

Мемлекет деңгейінде қабылданған әрбір шешімнің мән-маңызы, ең алдымен, халықтың тұрмысын жақсарту, экономиканы тұрақтандырып, әлеуметтік әділдік орнату үшін жасалған нақты істермен өлшенуге тиіс. Сонда біз жаңа тұрпатты, мықты ел боламыз.

Қазақстан жан-жақты, түбегейлі реформалардың арқасында дамудың даңғыл жолына түсіп келеді. Алда қарқынды жұмыс күтіп тұр. Біз бағдарымыздан айнымай, тек алға қадам басуымыз керек.

Құрметті отандастар! Бүгін мен еліміздің жасанды интеллект негізінде әлеуметтік-экономикалық дамуына жаңартықтай оң ықпалын тигізетін жаңа саяси реформа туралы ойымды ортаға салғым келеді. Бұл жерде парламенттік реформа туралы айтқалы тұрмын.

Жоғары өкілді билік тармағына қатысты реформаны бұған дейінгі

барлық өзгерістің, соның ішінде Президент билігіне қатысты өзгерістердің заңды жалғасы деуге болады. Біз Әділетті Қазақстанды құруға кірістік. «Халық үніне құлақ асатын мемлекет» қағидатына сәйкес билік пен халықтың арасында ашық әрі бүкпесіз диалог орнатып жатырмыз.

2022 жылы маусым айында елімізде жалпыұлттық референдум өтті. Онда азаматтарымыздың басым көпшілігі «Қушті Президент — Ықпалды Парламент — Есеп беретін Үкімет» тұжырымдамасы негізінде мемлекетімізді жан-жақты жаңғырту стратегиясына қолдау білдірді. Соңғы жылдары Қазақстанда, тіпті, шетелдерде болып жатқан оқиғалардың өзі біз таңдаған бағдардың дұрыс екенін көрсетіп берді. Дегенмен бір жерде тоқтап қалуға болмайды.

Біз еліміздің және кейінгі ұрпақтың болашағын тереңнен ойлауымыз керек. Менің жылдың басында «Ана тілі» газетіне ауқымды сұхбат бергенімді білесіздер. Онда «Реформа — ұдайы жүретін үдеріс, қоғамда нақты сұраныс болса, жаңа реформалар әзірленеді» деп айттым.

Елімізде парламенттік реформа мәселесі кемінде жиырма жылдан астам уақыт бойы айтылып келеді. Осы мәселе ашық та, жабық та талқыланып жүргені ешкімге құпия емес. Бұл тақырып әлі күнге дейін өзекті болып отыр. Сондықтан мемлекеттік жүйе дамып, азаматтарымыздың саяси мәдениеті өсіп келе жатқанын ескере отырып, бұл мәселені халықтың талқысына салу айрықша маңызды деп санаймын.

Сенат 1995 жылы елімізде күрделі әрі тұрақсыз саяси жағдай болып тұрған сәтте Парламенттің жоғары палатасы ретінде құрылды. Ол кезде мемлекеттігіміздің негізі енді ғана қалыптаса бастаған аса қиын жолдың басында тұрған едік. Сенатқа мемлекет құру ісіндегі тұрақтылықты қамтамасыз ету тарихи міндеті жүктелді. Өткен 30 жылда Сенат өзінің осы аса маңызды тарихи миссиясын абыроймен, тиімді атқарып шықты. Жоғары палата заң шығару үдерісінің, басқа да негізгі реформалардың айрықша маңызды тетігі әрі кепілі болып келеді.

Баршаңызға мәлім, мен Сенатқа он жыл басшылық еттім. Бұл жұмысты қашанда зор мәртебе әрі үлкен жауапкершілік деп санадым. Сондықтан маған осы мінберден парламенттік реформа туралы айту оңай емес. Соған қарамастан мен дәл бүгін елімізде көп ұзамай бір палаталы Парламент құру туралы бастама көтергім келеді. Бірден айтайын, бұл — өте маңызды мәселе. Оны асығыс жүзеге асыруға болмайды. Бұл реформа азаматтық секторда, сарапшылар ортасында, сондай-ақ, өрине, қазіргі Парламентте жан-жақты талқылануы қажет.

Реформаның мән-маңызы айрықша екенін ескерсек, оны талқылауға бір жыл уақыт керек деп ойлаймын. Содан кейін, яғни, 2027 жылы жалпыұлттық референдум өткізуге болар еді. Содан соң Конституцияға тиісті өзгеріс енгізе аламыз.

Мен мемлекеттің тағдырын айқындайтын барлық мәселе халықтың келісімімен ғана шешіледі деп бұған дейін бірнеше рет айттым. Егер бір палаталы Парламент құру қажет деген ортақ шешімге келсек, ондай Парламентті тек қана партиялық тізім бойынша сайлаған жөн деп санаймын. Бұл — әлемде кеңінен тараған парламенттік рәсім. Осылайша, Мәжілістің қазіргі құрамы барлық заңдық рәсімдер аяқталғанша өз ісімен айналыса береді. Сенат жалпыұлттық референдумның қорытындысы шығып, жаңа Парламент сайлауы өткенге дейін алаңсыз жұмыс істейді. Ал саяси партиялардың бәсекелі тартысқа дайындалуына уақыты болады. Депутаттарымыз нағыз мемлекетшіл азамат ретінде бұл мәселеге зор жауапкершілікпен әрі түсіністікпен қарайды деп ойлаймын. Түптеп келгенде, саяси реформалардың бәрі еліміздің біртұтас институционалды жүйесінің ажырамас бөлігіне айналады.

Өрине, заңды сұрақ туындауы мүмкін: Президент Парламенттік реформа жасау қажеттігі туралы неге соншалықты ерте жариялап жатыр, әйтпесе, саяси технологияның қағидасына сәйкес мұндай шаралар тосыннан, күтпеген жерден жасалады емес пе?

Бірақ мен осыған дейін де айттым, тағы да қайталап айтамын: мен еліміздің және халқымыздың тағдырына қатысты қандай да бір мәселеге келгенде тек қана ашық саясат жүргізу керек деп санаймын, мұндай ауқымды реформаны қоғамнан құпия ұстауға болмайды деп есептеймін. Осындай тағдырлы мәселелер бойынша халықпен ашық сұхбат жүргізу қажет деп сенемін. Сонда ғана бәріміз бір ел болып, Әділетті және Қуатты Қазақстанды құру жолында тағы бір маңызды қадам жасаймыз.

Баршаңызға амандық, табыс тілеймін.

Қазақстанымыз мәңгі жасай берсін!

/// ПІКІР-ПАЙЫМ

СУ РЕСУРСТАРЫ — БАҒАЛЫ БАЙЛЫҒЫМЫЗ

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев Қазақстан халқына арнаған Жолдауында ауыл шаруашылығын дамыту мен су ресурстарын үнемдеу мәселесіне айрықша назар аударды. Қай елде болмасын, аграрлық сала экономиканың негізгі бағытының бірі екені белгілі. Сондықтан мемлекет тарапынан елдегі ағайынның еселі еңбек етуіне барынша үлкен қолдау көрсетіліп келеді.

Сыр өңірі тұрғындарының негізгі табыс көзі — күріш шаруашылығы. Сондықтан жергілікті диқандар дария деңгейіне тікелей тәуелді болып отыр. Кейінгі жылдары су тапшылығы мәселесі күн тәртібінен түспей келеді. Десе де суды үнемді және тиімді пайдалану өзекті түйткілге айналды. Мемлекет басшысы аталған проблемаға қатысты ой-пікірін білдірді.

Ашығын айтайық, бүгінде елімізде бұл мәселелерді шешуге байланысты нақты іс-шаралар аткарылып отыр. Арнайы министрлік құрылып, Су кодексі қабыл-

данды. Соған қарамастан әлі де проблема кездеседі. «Қазір құзырлы органдарда еліміздегі су ресурстарының қолжетімді көлемі туралы нақты мәлімет жоқ. Кейбір каналдағы судың 50-60 пайызы далаға кетуде. Суды есепке алу технологиясы әбден ескірген. Суды бөліп тарататын орындарда қазіргі заманға сай құрылғылар жоқ. Шын мәнінде, су — стратегиялық маңызы бар ресурс, сусыз өмір жоқ. Сондықтан бұл сала ұлттық цифрлық жаңғыру жұмысындағы басты бағыттың бірі болуға тиіс» деп атап өтті Президент.

Мемлекет басшысы осы орайда су ресурстарының бірыңғай цифрлық платформасын жасап, онда жасанды интеллект негізінде жерүсті және жерасты сулары туралы мәлімет жинақталатынын айтып өтті. Жоба іске қосылғанда гидрогеология мониторингі, яғни бақылау жұмысына қатысты мәселе толық шешімін табады.

Сондай-ақ жылма-жыл көктем басталар сәтте су тапшылығына байланысты қиындық болуы мүмкін екені алдын ала

ескертіледі. Соған қарамастан диқандар суды көп қажет ететін дақыл егуді азайтар емес. Бұл жағдай біздің өңірдің тыныс-тіршілігіне тән құбылыс. Дегенмен облыста суды үнемдеу және тиімді пайдалану мақсатында жаңашыл жобалар жүзеге асып келеді. Айта кетсек, суды тамшылатып және жаңбырлатып суару секілді батыл бастамалар қолға алынып, олардың тиімділігіне көзіміз айқын жетіп келеді. Мұндай оң істер жылдан-жылға көлемін кеңейте түсті.

Президент өз Жолдауында ауыл шаруашылығын дамыту бағытында атқарылатын жұмыстарды нақтылап, су ресурстарын тиімді пайдалануға байланысты тың идеяны жүзеге асыру қажеттігіне тоқталды. Ендеше, осы мақсатта жұмыла жұмыс жасау — негізгі міндетіміз.

Жорабек НҰРЫМБЕТОВ,
облыстық мәслихат депутаты,
«Қазсуар» Қызылорда филиалының басшысы

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ — ЖАҒАНДЫҚ ДАМУ БАҒЫТЫ

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев биылғы дәстүрлі Жолдауында бүгінгі әлемдік саясат талабына сай жасанды интеллект бағытын кеңінен дамытуды және Қазақстан міндетті түрде цифрлық ел болуы керек екенін атап айтты.

«Қазақстан — әлем қауымдастығының ажырамас бөлігі. Мемлекетіміз Еуразия құрлығының дәл ортасында орналасқан. Қазіргі заман бұлінғыр, тұрақсыз болса да, біз бәріміз жаппай цифрландыру және жасанды интеллект дәуіріне қадам бастық. Менің негізгі мақсатым — осындай түрлі қатерге толы кезеңде еліміздің тұрақты әлеуметтік-экономикалық дамуын және қауіпсіздігін қамтамасыз ету, — деді Президент.

Жолдауда көтеріліп отырған Жасанды интеллект бағыты бойынша біздің өңірде өте ауқымды жоба жүзеге асырылып отыр. Атап айтқанда, Оңтүстік Кореяның Сеул Ұлттық ғылыми және технологиялар университетімен арадағы келісімге сәйкес Қорқыт ата Қызылорда университетінде Жасанды интеллект институты ашылған.

Биылғы оқу жылында аталған институтқа 140 грант бөлініп, студенттер қабылданды. Сеултех университетімен бірлесе жүргізілетін қос дипломды бағдарлама негізінде

білім алған мамандар Президент Жолдауында айтылған экономиканың барлық салаларында жасанды интеллект технологияларын өндіріске енгізуге қабілетті мамандар болады.

Мемлекет басшысы қазір жасанды интеллектінің қарқынды дамуы халықтың, әсіресе, жастардың мінез-құлқына әсер етіп жатқанын, алайда еліміз бұл өзгеріске дайын болып, жағандық бетбұрыстан қалыс қалмау қажеттігін атап өтті. Бұл орайда Қазақстан үш жыл ішінде міндетті түрде жаппай цифрлық ел болуы керек екенін Үкіметке, жауапты министрлікке тапсырды.

Президент Жолдауында айтылған мәселелер бүгінгі уақыттың нақты талабы. Осы орайда цифрландыру негізінде экономикаға серпіліс беретін мамандарды даярлауда Қорқыт ата атындағы Қызылорда университеті сүбелі үлес қосады деп сенемін.

Мұрат АЙТИМОВ,
Қорқыт ата атындағы Қызылорда университетінің Информатика және ақпараттық-коммуникациялық технологиялар БББ-сының аға оқытушысы,
философия докторы (PhD)

ӘЛЕУМЕТТІК ТӨЛЕМДЕРДІ БІРІЗДЕНДІРУ КЕРЕК

Жыл сайын әлеуметтік салаға айрықша қолдау көрсетіліп келеді. Республикалық бюджеттің 40%-дан астамы азаматтарды қолдауға бағытталады. Президент кезекті Жолдауында әлеуметтік тұрғыдан осал топтағы азаматтарға бөлінетін төлемдерді біріздендіру қажет екенін айтты.

Жасыратыны жоқ, кейінгі кезде мемлекеттен берілетін жәрдемақыны алу үшін түрлі айла-амаңға баратындар көбейді. Мысалы, заңды негізі жоқ азаматтардың жәрдемақы алуы, жұмыссыздық және декреттік төлемдерді тағайындау кезіндегі алаяқтық жағдайлар, мектептегі тамақтандыру мен атаулы әлеуметтік көмек тағайындауда жағдайы бар отбасыларға жеңілдіктер беру. Мұндай жайттар мониторинг барысында белгілі болды. Енді Мемлекет басшысы бұл мәселеге тосқауыл қойып, шын мұқтаждарға ғана төленуі тиіс екенін баса айтты.

Президенттің айтуынша, толық емес отбасыға берілетін жеңілдікті алу үшін ажырасып жатқандар саны күрт өскен.

— Біз өзіміз жалқаулық пен масылдыққа жол беріп отырмыз. Отбасы мүшелерінің барлығы дерлік нысаналы әлеуметтік көмек пен жәрдемақы алатын болса, жұмыс істеудің не қажеті бар? Басқаша айтсақ,

әлеуметтік салада оңтайлы шешім қабылдаудың орнына, Үкімет кемінде 15 жыл бойы әлеуметтік масылдық пен әлеуметтік алаяқтыққа жол беріп келді, — деп сынады.

Қазір атаулы әлеуметтік көмек нағыз мұқтаждарға беріледі. Оны алатындарды зерделейтін мониторингтік жұмысшы топ үй-үйді аралап, 12239 отбасын тексерді. Көмек алушылар табысын жасыру үшін отбасындағы зейнеткерлер мен мүгедектігі бар адамдарды, жұмыс істейтін отбасы мүшелерін есептен шығару, жеке кәсіпкерлерге формальды тіркелу арқылы жалған анықтамалар ұсынған. Осындай жайттарды тексеру арқылы атаулы әлеуметтік көмек алушылардың саны 3 есеге азайды. Бұл бюджет қаржысын үнемдеуге көп әсерін тигізді.

Әлеуметтік қолдау саласындағы оңтайландыру бағытындағы жұмыстар әлі де жалғасады. Дегенмен осал топтағы азаматтарға мемлекет тарапынан қолдау арта бермек.

Ғабит ЖАҢАБАЕВ,
облыстық жұмыспен қамтуды үйлестіру және әлеуметтік бағдарламалар басқармасының басшысы

ӨЗГЕРІСТЕР ХАЛЫҚТЫҢ ӨМІРІНДЕ КӨРІНІС ТАБУЫ ТИІС

Президент Жолдауында елді үш жыл ішінде толық цифрлы мемлекетке айналдыру міндетінің қойылуы — Қазақстанның ұлттық қауіпсіздігі мен экономикалық тұрақтылығын қамтамасыз етудегі өзекті қадамдардың бірі. Жасанды интеллект саласына арнайы министрлік құру туралы бастама да ерекше назар аудартады. Бұл шешім елдің технологиялық тәуелсіздігін нығайтып, инновациялық дамуға серпін беретіні сөзсіз.

Сонымен қатар бұл әлеуметтік әділеттілік мәселесіне қатысты қоғамның тұрақтылығы мен дамуындағы басты фактор екенін көрсетеді. Халықтың тұрмыс деңгейін көтеру, әділ еңбек жағдайын қамтамасыз ету, әсіресе, 2025 жылды «Жұмысшы мамандықтарының жылы» деп жариялап,

мамандардың мәртебесін арттыру бағытындағы шаралар оң бағаланып отыр. Кәсіподақтардың рөлі де ерекше. Олар еңбеккерлердің құқықтарын қорғауда белсенділік танытып, әлеуметтік кепілдіктердің жүзеге асуын қамтамасыз етеді.

Жолдау цифрлы трансформация мен әлеуметтік жаңғыруды үйлестіре отырып, Қазақстанның болашағын айқындайды. Мұндай өзгерістердің нәтижесі ел азаматтарының күнделікті өмірінде айқын сезілуі тиіс.

Мақсұт НӘЛІБАЕВ,
Қызылорда облыстық кәсіподақтар бірлестігі төрағасы,
облыстық мәслихат депутаты

БІЛІМ МЕН ТЕХНОЛОГИЯНЫҢ ҮЙЛЕСІМІ ЕЛДІ ЖАҢА ДЕНГЕЙГЕ КӨТЕРЕДІ

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев Қазақстан халқына арнаған Жолдауында қоғам үшін аса маңызды екі үлкен тақырыпқа ерекше тоқталды. Оның бірі — жасанды интеллект пен цифрлық серпіліс, екіншісі — оқу гранттарының тиімділігі мен түлектердің жұмысқа орналасуы. Бұл мәселелер Қызылорда облысы үшін де айрықша өзекті.

Президент тапсырмасымен елімізде Цифрлық және жасанды интеллект министрлігі құрылатын болды. Сондай-ақ Цифрлық кодексі қабылданады. Бұл шешім — технологиялық дамудың бағытын анықтайтын стратегиялық қадам. Жасанды интеллект қазірдің өзінде медицинадан бастап білім, ауыл шаруашылығы салаларында да қолданыла бастады. Бұл ауылдағы дәрігер тапшылығын азайтуға, мектептерде оқушылардың үлгерімін талдап, мұғалімге тиімді әдіс ұсынуға, шаруалар үшін егін өнімділігін болжауға мүмкіндік береді. Президент атап өткендей, Қазақстан үш жылда цифрландырудың ең жоғары деңгейіне жетуі тиіс. Біздің аймақ та бұл өзгерістен шет қалмауы керек. Интернеттің қолжетімділігін күшейтіп, ауыл мен қала арасындағы алшақтықты жою — басты міндет.

Қызылорда облысында соңғы жылдары электронды мемлекеттік қызмет кеңінен қолданыла бастады. Gov.kz порталы мен мобильді қосымшалар арқылы құжат рәсімдеу, мектепке құжат тапсыру, әлеуметтік төлемдерге өтініш беру — бәрі онлайн қолжетімді. Алайда, облыстың шалғай ауылдарында интернеттің әлсіздігі әлі де өзекті. Кейбір азаматтардың цифрлық сауаттылығы төмен болғандықтан электронды қызметті толық пайдалана алмайды. Сондықтан цифрландыру технология ғана емес, адам капиталына инвестиция екенін түсінуіміз керек.

Жолдауда Президент жастарға қатысты тағы бір маңызды мәселені көтерді. Ол — оқу гранттарының тиімділігі. Жыл сайын мыңдаған жас мемлекет есебінен жоғары оқу орындарына түседі. Бірақ едәуір бөлігі мамандығы бойынша жұмыс істемейді. Қызылордада да жағдай осыған ұқсас. Біз бұл тақырыпты облыстық қоғамдық кеңесте де, облыстық мәслихатта да егжей-тегжей талқылағанбыз, мемлекеттік органдарға ұсыныс та айттық. Өңірде заңгер мен экономист көп, бірақ инженер, дәрігер, IT маман тапшы. Жастарға мүмкіндік бар көрінгенімен шын мәнінде бұл — ресурстың тиімсіз жұмсалуды.

Президент бұл олқылықты жою үшін еңбек нарығына қажет мамандықтарға ғана грант бөлуді, техникалық және жұмысшы мамандықтар мәртебесін көтеруді, түлектердің нақты жұмысқа орналасуын қадағалауды тапсырды. Бұл — жастардың білім алуымен қатар өз өңірінде еңбек етіп, қоғамға пайда әкелуін қамтамасыз етуге бағытталған әділ шешім.

Білім мен технологияның үйлесімі ғана елді жаңа деңгейге шығарады. Ал цифрландыру халыққа қызметті қолжетімді, жасанды интеллект өмірді жеңілдету үшін қажет. Білім беру жүйесінің тиімділігі елдің экономикасын арттырып, тұрақтылығын сақтайды.

Аида АБИДУЛЛАЕВА,
«Азаматтарға арналған үкімет» мемлекеттік корпорациясы» коммерциялық емес акционерлік қоғамының Қызылорда облыстық филиалының директоры,
облыстық мәслихат депутаты

ҚОНДЫРҒЫЛАР ТОЛЫҚ ЖЕТКІЗІЛГЕН

Облыс әкімі Нұрлыбек Нәлібаев Қорқыт ата скверін жаңғырту және жаңа жылу-электр орталығының құрылыс жұмыстарымен танысты.

Қорқыт ата скверін «Астана сервис Ltd» ЖШС жыл соңында пайдалануға бермек. Онда 157 орындық, 100 қоқыс жәшігі, 85 жарық бағанасы орнатылып, 9500 шаршы метр аумаққа брусчатка төселеді.

Сондай-ақ бұл жерде балалар ойын алаңы, субұрқақ, серуендеуге арналған саябақ салынуда. Абаттандыру жұмыстары да қарқын алды.

Мемлекет басшысының тапсырмасына сәйкес оңтүстік өңірлерде электр энергиясының тапшылығын болдырмау мақсатында Қызылорда қаласында жаңа жылу-электр орталығы құрылысы қарқынды жүргізілуде. Жалпы құны 215 млрд теңге, инвестор «Akso Energy» түрік компаниясы құрылысқа 147 млрд теңгеден астам инвестиция салды.

Негізгі қондырғылар шетелден алынған. Қуаттылығы 180 мегаваттық 2 газ турбиналық қондырғы, 95 мегаваттық бу турбинысы, 2 бу, 4 жылу қазандығын қою жоспарланған. Жергілікті өндірушілердің материалдары да пайдаланылуда.

Қазір негізгі қондырғылар толық жеткізіліп орнатылуда. Бүгінде жұмыстың 80 пайызға жуығы бітті.

Бұдан бөлек, бюджет есебінен 15 млрд теңгеге орталыққа дейін 45 шақырым газ құбыры мен автоматтандырылған газ тарату станциясы салынды.

Құрылыс алаңында негізгі бөлігі жергілікті тұрғындардан құралған 1200-ден астам жұмысшы және 130 арнайы техника бар.

Станцияны алдағы IV тоқсанда іске қосу жоспарланған. Бірінші кезекте 1 газ турбиналық қондырғы, 2 жылу қазандығы, келесі жылы қалған қондырғылар қосылады. Жаңа станция облыстың электр энергиясына деген қажеттілігін толығымен қамтамасыз етеді.

ЫНТЫМАҚТАСТЫҚ ТУРАЛЫ МЕМОРАНДУМҒА ҚОЛ ҚОЙЫЛДЫ

Сыр өңіріне жұмыс сапарымен келген ҚР Парламенті Мәжілісінің депутаттары Еділ Жаңбыршин, Мархабат Жайымбетов, Қытай Халық Республикасының «Майжике Инвестмент Менеджмент», «Хуанрань Медикал», «Иньцзян Эко-Пром» компанияларының өкілдері аймақтың инвестициялық мүмкіндіктерімен танысты.

Облыс орталығындағы әлеуметтік нысандардың, өндіріс орындарының жұмысын көріп, олардың даму қарқынына оң баға берді.

Кездесу қорытындысында шетелдік қонақтар бұған дейін қалыптасқан өзара сенім бірлескен жұмыстың нәтижесін ерекше атап өтіп, Қызылорда облысы әкімдігі мен «Майжике Инвестмент Менеджмент» компаниясы арасында өзара ынтымақтастық туралы меморандумға қол қойылды.

Тараптар өңірде импортты алмастыруға бағытталған ірі инвестициялық жобаларды іске асыруға уағдаласты. Жоспарланған ынтымақтастық бірқатар стратегиялық саланы қамтиды. Атап айтқанда, экологиялық жобалар, құрылыс индустриясына қажетті материалдар шығару және медицина.

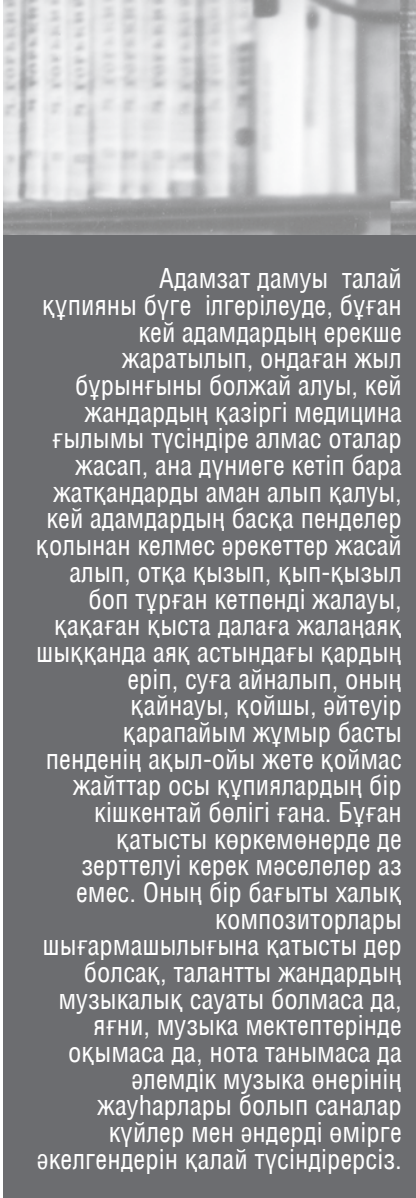
Жаңа бастамалар Қызылорда облысының инвестициялық тартымдылығын арттырып қана қоймай, өңірде жаңа жұмыс орындарын ашуға, экологиялық жағдайды жақсартуға және медициналық қызметтің сапасын арттыруға елеулі үлес қосады деп күтілуде.

Делегация мүшелеріне аймақтың инвестициялық әлеуетіне бағытталған ауыл шаруашылығы, химия және тау-кен, тамақ, жеңіл өнеркәсіптерді қамтитын, жалпы құны 2,2 млрд АҚШ долларын құрайтын инвестициялық жобалардың тіздерлері ұсынылды.

Сонымен қатар, Үкімет қолдауымен биыл Қызылорда қаласында құрылған «Қорқыт Ата» арнайы экономикалық аймағы туралы жан-жақты ақпарат берілді. Арнайы экономикалық аймақта инвестициялық жобаларды орналастырудың артықшылықтары, мемлекет тарапынан көрсетілетін қолдау шаралары, салық жеңілдіктері мен басқа да преференциялар кеңінен таныстырылды.

/// Ә.ҚОҢЫРАТБАЕВТЫҢ ТУҒАНЫНА 120 ЖЫЛ

Адамзат дамуы талай құпияны бүге ілгерілеуде, бұған кей адамдардың ерекше жаратылып, ондаған жыл бұрынғыны болжай алуы, кей жандардың қазіргі медицина ғылымы түсіндіре алмас оталар жасап, ана дүниеге кетіп бара жатқандарды аман алып қалуы, кей адамдардың басқа пенделер қолынан келмес әрекеттер жасай алып, отқа қызып, қып-қызыл боп тұрған кетпенді жалауы, қақаған қыста далаға жалаңаяқ шыққанда аяқ астындағы қардың еріп, суға айналып, оның қайнауы, қойшы, әйтеуір қарапайым жұмыр басты пенденің ақыл-ойы жете қоймас жайттар осы құпиялардың бір кішкентай бөлігі ғана. Бұған қатысты көркемөнерде де зерттелуі керек мәселелер аз емес. Оның бір бағыты халық композиторлары шығармашылығына қатысты дер болсақ, талантты жандардың музыкалық сауаты болмаса да, яғни, музыка мектептерінде оқымаса да, нота таңымаса да әлемдік музыка өнерінің жауһарлары болып саналар күйлер мен әндерді өмірге әкелгендерін қалай түсіндірерсіз.

Сол сияқты сөз өнері саласында да поэзия, проза, драматургия, әдеби сын, әдебиет пен өнер зерттеуді қабат алып жүргендер де, бұларға қоса еншілікті, домбырашылықты, суретшілікті де жетік игеріп, бірнеше өнер саласының қосын қатар жеккендер де аз емес. Мұндай жандардың шығармашылық даралықтары, ерекшеліктері толық ашылмауы біздің елде шығармашылық психологиясы мен шығармашылық зертхана салаларының зерттелуі көш соңында екенін айғақтайды. Қалың оқырман З. Шүкіровтің үлкен ақын екенін білгенмен, оның шебер прозашы, жақсы аудармашы екенін, І.Жақановтың композитор екенін білгенмен, жақсы ақын, үлкен өнертанушы, мықты суретші екенін, Ә.Нұрпейісовтің талантты жазушы екенін білгенмен, оның жақсы әдебиет сыншысы екенін, академик Р.Бердібаевтың ғұлама ғалым болумен қатар ғажап домбырашы, академик Ә.Айтбаевтың әлемге белгілі тілші-ғалым болумен қатар, керемет әнші екенін біреу білсе, біреу білмейді. Бұл тізімді жалғай берсек, оның өзі талай бетті алары анық.

Бүгінгі біздің әңгімемізге арқау болып отырған жан – берісі қазақ еліне, әрісі күллі түркі әлеміне белгілі ғалым Әуелбек Қоңыратбаев. Оның шығармашылығын салаға бөлер болсақ, төмендегіше қарар едік: 1) Қазақ әдебиетінің тарихы, 2) қазақ фольклоры, 3) оқыту әдістемесі, 4) педагогика, 5) публицистика, 6) поэзия, 7) проза, 8) әдеби сын, 9) түркология, 10) абайтану. Бұлардың әрқайсысын іштей тағы да бірнеше салаға бөле қарауға болады. Тіпті өнертану мен пәлсапаға ұштасатын еңбектері де аз емес. Бұл айтылғандар атакты ғалым-түркітанушының шығармашылық жолы сан тарау екенін көрсетумен қатар, оның шығармашылық тұлғасын толық ашатын еңбектер өмірге келуі қажеттігін көрсетеді.

Біз бүгін ғалымның шығармашылығында көпшілік біле бермейтін деректі прозасы туралы аз-кем әңгімелегенде осы үлкен іске тамшыдай болса да үлес болсын дегенді мақсат еткенімізді айта отырып, қазақ елі тарихында өзіндік орны бар үш тұлға – Қалжан, Әуелбек, Әлібек Қоңыратбаевтар шығармашылықтарын ішкі байланыста да қарау қажеттігін атай өткенді жөн санадық.

Енді Әуелбек Қоңыратбаевтың көркем әдебиеттегі қолтаңбасы дегенге келер болсақ, ғалым поэзияға да, прозаға да қалам тербеген. Оның 1959 жылы Қазақтың мемлекеттік көркем әдебиет баспасынан «Жеті алып» атты поэмасы, 1963 жылы «Сұр көжек» атты әңгімелер жинағы жарық көргенінің өзі біздің жоғарыдағы пікірімізге дәйек бола алады. Ташкентте Ж.Аймауытов, М.Жұмабаев сынды қазақ әдебиетінің классиктерінен дәріс алған оның көркем әдебиеттегі ізденісі мен үлесі үлкен зерттеулерге жүк болары анық.

Ә.Қоңыратбаев қаламгерлігіндегі ерекше саланың бірі – деректі проза. Қаламгер деректі әңгімелері мен естеліктерінен мына екі жайт анық аңғарылады. Оның біріншісі – нақтылық, тарихи фактілердің бұрмаланбауы болса, екіншісі – саясаттан салқыны. Өмір бойы кеңсе билігінің қудалауын көрген қаламгердің әңгімелерінде болсын, естеліктерінде болсын кей жайттарды атамауға тырысады, бірақ ол

ӘУЕЛБЕК ҚОҢЫРАТБАЕВ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚТЫҢ САН ТАРАУЛЫ ЖОЛЫ

ой астарынан, мәтін астарынан аңғарылады және кей адамдардың аты-жөнін атамайды. Бүгін құпия органдар архивтері толық ашылмағанмен, біршама жағдайлар белгілі болған кезде олардың да кім екенін оқырман біліп отырады деген ойдамыз.

Қазіргі кезде кешегі өткен кезеңге қатысты, сол тұстағы көркем шығармашылыққа, көркем аудармаға қатысты атүсті пікірлер де айтылып жатады. Бұл көбіне-көп сол тұстағы тілдік қолданысты, сол тұстағы саяси-қоғамдық жағдайды ескермеуден шығып жататын сияқты. Өткен кезеңге қатысты пікір айтарда сол кезең ерекшеліктерін ескере, қаламгерлердің өз бастарын қатерге тіге еңбек еткендеріне назар аудара, олардың еңбектерінің сол тұстағы әдеби дамуға үлесі тұрғысынан қараған жөн деп ойлаймыз.

Қаламгердің деректі әңгімелері түрлі тақырыпта, бірі сол тұстағы ел жайын сөз етсе, бірінде алғаш теміржолдың түсуі, паровоздың келуі кейіпкерлер көзімен беріледі. Бірінде қосыла алмаған екі ғашықтың жайы қозғалса, бірінде қақпаншылық, енді бірінде саятшылық, құс салу әңгіме арқауына айналады. Мәселен, «Жалшы күні» атты әңгімеде өткен ғасырдағы қазақ елі тұрмысы, кедей-кепшіктің күні, байлардың озбырлығы жалданып мал бағушы Іздібай бейнесі арқылы ашылады. Ал «Ел іші» атты әңгімеде Сыр бойындағы алғашқы теміржол байланысы, ел арасындағы даудамай, Әйекенің атылуы және т.с.с. адам мен қоғам байланысында суреттеледі. «Дәмеш» атты әңгімеде қосыла алмаған екі жастың қайғылы тағдыры сол тұстағы қазақ қоғамы қайшылықтарымен көсерім болып суреттеле шынайы көрсетіледі.

Қаламгер өз әңгімелерінде адам баласы мен табиғат бірлігін шебер көркем кестеге түсіреді. «Қаракер» атты әңгімеде құсбегі Құлманның кедей болғанмен жан-дүниесінің тереңдігі, оның Қаракер атты бүркітпен достығы түрлі оқиғалар өрмегінде өріледі. Ал «Киіктің айласы», «Біз тұмсық», «Сұр көжек», «Қарлы түн», «Жақыпбек пен үлек», «Әнші торғайлар» атты шағын әңгімелері – адам мен табиғат, аң-құс әрекеті мен адамдар психологиясын тұтастыра суреттеген дүниелер. Бұл шығармалардың тағы бір қызықты тұсы – автор ойының ұлттық тәлім-тәрбие қайнарынан бастау алуы. Оның деректі әңгімелерінен қаламгердің тек өзіне әсер еткен жайттарды ғана шығарма арқауына айналдырғанын, қай шығармасының да ойға жетелеп, адам атына лайық болуға үндейтінін аңғару қиын емес.

Оның деректі әңгімелерінде («Ел іші», «Донғал тауы», «Арсен мен Костя») өткен ғасырдағы Сыр елі жағдайын суреттей отырып, бүкіл қазақ елі басындағы хал-ахуал, ел ішіндегі тартыс, қазақ даласына орыс мұжықтармен қатар төңкеріспіл жандардың келуі, Ресей патшалығының күш-қуаттан айрыла бастаған жайы және оның қазақ еліне айрықша салмақ салуы шынайы суреттеледі. Ал «Иман - Жүсіп» атты әңгімеде атақты батыр, ақын Иманжүсіптің 1914 жылы атақонысы Сырға оралуы, елдің оған той жасай қарсы алуы көркем баяндалады. Қалың қауымға Тайжан, Мансұр, Нартай есімдері таныс болғанмен, XX ғасыр басында Сыр бойында, қазіргі Жаңақорған мен Қызылорда аралығында Есенбек, Мәмбетәлі, Қайдар сынды ақын-жыраулар, Сыздық пен Бөпе сынды күйшілер өткенін біле қоймауы мүмкін. Міне, біз оларды Ә.Қоңыратбаев әңгімесі арқылы ғана біліп отырмыз. Сол сияқты Шиелі маңындағы Ақдала, Қобыланды құмы сияқты жер-су атаулары да осы әңгіме арқылы белгілі болып отыр. Бұл әңгіме де

біздің жоғарыда айтып өткен нақтылық, тарихи деректердің, жағдайлардың бұрмаланбай, шынайы қалпында берілуі жайлы пікірімізді тиянақтай түседі.

Ә.Қоңыратбаев деректі әңгімелерінен оның қаламгерлік ізденісін байқаймыз. Ол бір әңгімесін табиғат көріністерінен, яғни, пейзаждан бастаса, бірін нақты оқиғадан бастап, ойды әрі қарай таркатады. Кей қаламгерлер деректі прозасында нақтылықтан ауытқымаймын деп бір сарындылыққа ұрынып, тек болған оқиғаны құрғақ баяндау басым болып кететін жағдайлар көп, ал Ә.Қоңыратбаев бұл тұста өзіне қатаң талап қойғаны байқалады. Ол шағын деген әңгімесінің өзінде кейіпкер бейнесін сомдауға тырысқанын, көркемдікке баса назар аударғанын көреміз.

«Әдеттегідей биыл да Сыр бойына қар түспеді. Анда-санда сіркіреп өткен жанбырдың жерді жібітуге шамасы да келмеген» деп басталатын «Жалшы күні» атты әңгімеде елдің ауыр халі «Құрман ауылы биыл осы Балкөгендегі құмды өзекті қыстап отыр. Құрманда бес-алты түйе, сауындық сиыр, мінерлік ат бар. Өткен жазда көк шықпағандықтан жерде іскекке ілінетін шөп тұқымы жоқ» дегеннен-ақ аңғарылмай ма. Әдетте «Шалғыға түсер, орақка ілінер шөп жоқ» деген тіркестер қазақ қара сөз өнерінде кездесе береді, ал «Іскекке ілінетін» дегенді Ә.Қоңыратбаев көркемдік ізденісінің жемісі деу керек. Бұл тұста жағдайдың тіпті мүшкіл екендігін қаламгер осы бір ауыз сөзбен-ақ жеткізген. Сол сияқты «Ел іші» атты әңгімеде генерал Куропаткиннің Шиелі стансасына келуі туралы да баяндалады. Ал мұны біз өлке тарихына байланысты кездестіре қоймаған едік. Бұл деректі әңгіменің құнын арттыра түседі. Сондай-ақ осы әңгімеде «Тан ата теміржол қуысына келіп тұрған екі көкшіл вагонды көрген ел дүрлігіп, у-шу» деген сөйлем бар. Бір қарағанда айтарлықтай ешнәрсе жоқ сияқты болып көрінгенмен, осы сөйлемнен қазір біз теміржол түйғығы деп аударып жүрген железодорожний туып дегенін дұрыс баламасы теміржол қуысы екенін аңғарамыз. Оның деректі әңгімелерінен мұндай мысалдарды ондап-жүздеп келтіруге болады. Алайда, бір макала деңгейінде біздің оның деректі әңгімелерін толық талдай алаласмыз бе белгілі, сондықтан, тек оның шығармашылығындағы осы бір қыр туралы ақпарат бере, деректі әңгімелерінің ерекшелігіне, көркемдігіне назар аудартуды жөн саналдық. Әйтпесе, бұл шаруа үлкен ғылыми зерттеулердің еншісінде ғой.

Қазақ әдебиеттану ғылымының дамуына әлшеусіз үлес қосып, соңына «Қазақ совет әдебиетінің очеркі» (1949), «Қазақ совет әдебиетінің библиографиялық көрсеткіші» (1950), «Қазақтың Қозы Көрпеш жыры туралы» (1956), (1959), «Әдебиетті оқыту методикасының очерктері» (1962), «Әдебиетті оқыту методикасы» (1966), Эпос және оның айтушылары (1975), «Шеберлік сырлары» (1979), «Қазақ эпосы және түркология» (1987), «Қазақ фольклорының тарихы» (1991), «Қазақ әдебиетінің тарихы» (1994) және т.б. көптеген еңбектер қалдыра 1986 жылы 27 қазтарда өмірден озған ғұлама ғалымның туғанына биыл 125 жыл толып отыр. Бұл айтулы күнге орай біз оның шығармашылығын келер күндерде толық зерттеп, зерделеу қажет, бұл тек ғалымдардың ғана емес, Қазақстан Жазушылар одағының да міндеті дегенді айтапқыз.

Алдажар ӘБІЛОВ,
филология ғылымдарының кандидаты,
Білім беру ісінің құрметті қызметкері

ҒЫЛЫМНЫҢ БИІК ШЫҢЫНА КӨТЕРІЛГЕН

1959-1962 жылдар Раушанбек Әбсаттаровтың өмір бойы есте қалатын 3 жылдық әскери борышын өтеу кезеңі болды. Өзінің айтуы бойынша, оның темірдей әскери тәртіпті қатаң сақтауы және адал еңбекқорлығы әскери басшыларының назарын аудартады. Бөлімше командирі, взвод командирінің орынбасары, взвод командирі қызметтерін атқарып, әскери шені сержантқа дейін жоғарылатылады. Әскери полктың командирі беларусь ұлтының өкілі полковник Н.Столяров деген болды. Ол ең бір күрделі және қиын жұмыстар кезінде Әбсаттаровқа сенім артатын. Өйткені, сержант өзіне сеніп тапсырылған әскери техниканы барлық талаптар мен ережелерге сай күтіп-ұстайтын және оның техникасы жаттығулар мен тапсырмаларды орындау кезінде ешқашан сынбайтын еді. Сол себепті де әскери бөлімнің командирі сержант болса да оны жоғары бағалап, үнемі көтермелеп жүрді. Командирі қазақ халқының бойындағы адалдық пен тазалықты, сенімділік пен ержүректікті 1941-1945 жылдардағы соғыс кезінде қазақ достарынан көргенін және дәл сондай қасиеттер жауынгер Раушанбек Әбсаттаровтың бойынан табылатынын айтатын. Тіпті оны Ленинград қаласындағы жоғары әскери оқу орнына түсірмек те болды. Ректоры командирінің досы екен. Бірақ жауынгер Р.Әбсаттаровтың орта білім туралы аттестаты жоқ еді. Содан кейін оны аттестат алу үшін Нахичевандағы Офицерлер үйі жанындағы кешкі мектепке тіркейді. Осылайша болашақ ғалым 1962 жылы орта білім туралы аттестатты әскерде жүріп Нахичеван қаласындағы Офицерлер үйі жанындағы кешкі мектептен алып шығады. Адал еңбек және ертенге деген зор сенім оны жоғары білім алуға итермеледі. Бірақ ол Ленинградты емес, Киев қаласындағы мемлекеттік университеттің философия факультетін таңдады.

Үш жыл әскери қызмет Раушанбек ағамызды бір жағынан темірдей тәртіпке баулыса, екінші жағынан жоғары білімге құштар еткен екен. Алғашқы курстар мен семестрлерде ол көптің бірі ғана болса, еңбекқорлық қасиетінің арқасында үшінші курстан бастап қатарының алды, тобының үздігі атанды. Ұстаздарының көзіне ілініп, оны ғылымға икемдей бастайды. Есімдері әлемге әйгілі болған академиктер П.Копнин, Г.Глушков, В.Шинкаруктен фило-софияның терең сырларын меңгерді, олардың дәрістерін үзбей тындап, семинарларына да үздіксіз қатысты. Олардан біліммен бірге зиялы адамға тән қажетті өнеге-тәрбиені де алды.

Киев университетіндегі оның сүйікті ұстазы Лениндік сыйлықтың лауреаты, философия ғылымдарының докторы, профессор Н.Назаренко болды. Оқуды бітіре сала, аспирантураға емтихан тапсырды. Тағы да жолы болып, аспирантураға қабылданды. Оның таңдап алған тақырыбы «Одақтағы халықтар достығы». Жетекшісі – өзінің ұстазы профессор Н.Назаренко. Қазақстан мен Украинада жинақталған материалдарына сүйеніп, ғылыми ізденістерге кірісіп кетті. Үш жылдық аспирантураны созып жатпай-ақ, екі жарым жылда диссертациялық жұмысын аяқтайды да, бірден қорғауға ұсынды және 1970 жылы сәтті қорғап шықты. Ғалымның одан кейінгі өмірі туған елде, Қазақстанда, Алматы қаласындағы жоғары оқу орындарында жалғасты.

Еңбек жолына қарасақ, әл Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетіндегі философия және экономика факультетінде аға оқытушылық қызметтен бастаған екен. Педагогикалық жұмыстармен қатар әлеуметтік философия мен Қазақстанның саяси ойлауы жүйесі тақырыбы бойынша ғылыми ізденістерін одан әрі жалғастырды. Жас ғалымның еңбекқорлық қасиеті тағы да оны гуманитарлық ғылымдар арасында алдыңғы қатарға шығарды. Күнделікті оқу-әдістемелік жұмыстармен қатар үздіксіз ғылыми ізденістер нәтижесінде 1970-1980 жылдары ол әртүрлі деңгейдегі конференциялардағы баяндамалар мен мерзімді басалымдардағы ғылыми-көпшілік мақалаларына санамағанын өзінде бірнеше монографияны жарыққа шығарды.

1988-1990 жылдары ОК жанындағы ұлтаралық қатынастар секторына басшылық жасай жүріп, саяси-басқару саласының қыр-сырын түсінді. Ғылыми ізденісін тоқтатпаған Раушанбек ағамыз басшылық салада да оны жалғастыра түседі. 1990 жылы Киевтің мемлекеттік университетіндегі диссертациялық кеңесте докторлық диссертациясын ойдағыдай қорғап шықты. Ғылыми кеңесшісі ұстазы, академик, философия ғылымдарының докторы, профессор Н.Назаренко болды.

Раушанбек ағамыздың Орталық Комитет жанындағы сектор меңгерушісі болып жүрген кезінен мынадай бір оқиға еске түсіп отыр. 1990 жылғы 9 тамызда

ҚР ҰҒА академигі, Абай атындағы Қазақ педагогикалық университетінің профессоры, философия ғылымдарының докторы Раушанбек Әбсаттаров Қармақшы ауданы Тұрмағамбет ауылында бір отбасының үлкені болып, жастайынан әкесіне қолғабыс етті, іні-қарындастарына көмектесті. Осылайша, болашақ ғалым бір жағынан ата-анасының тәрбиесімен, екіншіден өмірдің ағысымен адал еңбекке бейімделді. Жас баланы оқу мен еңбек кәдімгідей шыңдай түсті. Тіпті 14 жасында әкесі денсаулығына байланысты жұмысқа жарамай қалғанда, мектебін тастап, әке орнын алмастырды. Көкірегі ояу жас бала қолы қалт еткенде қажетті білімді кітаптан алуға тырысатын. Кешкі мектепте де оқыды. Шопырлық курсты бітіріп, совхозда жүргізуші болып еңбек жолын бастап кетті. Сөйтіп 19 жасқа дейін отбасының асырауына келуге тура келеді.

«Лениншіл жас» газетінде тарихшы, Қазақ ССР Компартиясы жанындағы Партия тарихы институтының ғылыми қызметкері Талас Омарбековтың «Голощекин Қазақстанда» атты атышулы мақаласы жарық көрді. Бұл мақаланың Коммунистік партия мен оның басшылығына тигізер соққысы ауыр, шындықты сүйер халық үшін тигізер пайдасы аса зор болды. Оған дейін Голощекин Қазақстанның партия және ірі мемлекет қайраткері ретінде бағаланып келсе, Талас Омарбеков оның билік құрған жылдарын «қанды із» деп атап, қазақ халқына қарсы жасаған қылмыстарын жеке-жеке талдап көрсетті. Бұл кез Мәскеуде партия беделінің бәсеңдегенімен, Қазақстанда әлі рөлі күшті еді. Соған байланысты Партия тарихы институты қызметкерлерінің партия басшылығына қатысты тұжырымдарына тосқауыл қою, болашақта мұндай пікірлерді болдырмау үшін Орталық Комитет тапсырмасымен арнайы комиссия құрылды да, оны басқару Раушанбек Әбсаттаровқа жүктелді. Бұл жөнінде комиссия төрағасының қолжазба түрінде бізге жазып берген қысқаша екі беттік жазбасы бар. Оның қысқаша мазмұны мынадай:

«1990 жылы Қазақстан Партия тарихы институты партия тарихы секторының басшылығы М.Қойгелдиев пен Т. Омарбековты Алаш тарихын дұрыс зерттемеген, бұрмалаған деп айыптап, ұлтшыл деп жала жапты. Осы мәселеге байланысты Қазақстан Коммунистік партиясы Орталық комитеті комиссия құруды ұсынды, төрағасы етіп мені қойды. Мәселені егжей-тегжейлі қарайым. Ең алдымен, М. Қойгелдиевпен, Т.Омарбековпен сөйлестім. Сендерді қолдаймын, қорғаймын дедім. Бір айдан астам уақыт алашшыл, ұлтшыл деген айыптауды жан-жақты сараптап, зерттедім. Мәселені тексеріп, жақсы білгеннен кейін басшыларға барып комиссияның жасаған жұмысын айттым: ешқандай ұлтшылдық, Алаш тарихын бұрмалаушылық жоқ, олар патриоттар, шынайы ғылыми зерттеушілер дедім. Орталық комитет Партия тарихы институтында жиналыс өткізіп, сонда комиссияның жұмысын, шешімін айтыңыз деп тапсырма берді.

...Сондай қысқасы, М.Қойгелдиев және Т.Омарбеков аман-есен, абыроймен қалды. Мен қолыман келгенше оларды қолдадым, қорғадым, ақтадым».

Еліміз тәуелсіздік алғаннан кейінгі алғашқы жылдары (1991-1994) профессор Р.Әбсаттаров Алматы саясаттану және басқару институтында, КИМЭП институтында кафедра меңгерушісі болып қызмет атқарды. 1995-1997 жылдары Қазақстан Республикасы Президентінің секретариатында кеңесші болды.

Профессордың 2007 жылдан бергі ғылыми-педагогикалық қызметі Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетімен байланысты. Ол мұнда саясаттану және әлеуметтану кафедрасына меңгеруші, тарих факультетінің деканы, саясаттану және әлеуметтік-философиялық пәндер кафедрасының меңгерушісі, құрметті кафедра меңгерушісі, профессор-кеңесші секілді қызметтерді абыроймен атқарды. Бүгінде осы кафедрада магистранттар мен докторанттарға білім беру ісін жалғастырауда. Ұлтаралық қатынастардың және саясаттанушы нағыз маманы, монографиялар мен оқулықтардың авторы.

Раушанбек Әбсаттаров – ғылымның алғашқы баспалдағынан ең биік шыңына дейін көтерілген ғалым. Ол аспирант, ғылым кандидаты, ғылым докторы секілді ғылыми дәрежелеріне үздіксіз ізденістер арқылы, жоғары оқу орындарындағы оқытушы, аға оқытушы, доцент, профессор атақтарына табандылығы мен ізденімпаздығы арқасында жетіп отырды. Ұлттық Ғылым Академиясына корреспондент-мүше, толық мүше болу оған көрсетілген құрмет деуге болады. Қол жеткізген табыстары мен бағындырған биіктерінің бәрінің артында бір ғана қасиет – таза және адал еңбекқорлық тұр. Ол «Ғылымды дамытуға сіңірген еңбегі үшін», «Ерен еңбегі үшін» медалін алған.

Профессор Р.Әбсаттаровты ғылымда да, өмірде де бақыт құсын қолына қондырған адам деуге болады. Жұбайы Меруерт Асқарова – педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор, қызы Майя – кәсіпкер, ұлы Марат – заң ғылымдарының кандидаты, Ғалымжан – саяси ғылымның кандидаты. Әбсаттаровтар әулетінде немерелер мен шөберелер өсіп келді. Олар да ата жолын қууды арман етеді. Ал атасы оларға еңбекқор болуды үйретуде.

Берекет КӘРІБАЕВ,
ҚР ҰҒА академигі,
әл Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің профессоры,
тарих ғылымдарының докторы

/// ҚЫЗЫЛОРДА: БІР ҒАСЫР БҰРЫН

ҚЫЗЫЛОРДАЛЫҚ АЛАШ ҚАЙРАТКЕРІ ТУРАЛЫ НЕ БІЛЕМІЗ?

Биыл Қызылорданың Қазақ АКСР-нің астанасы болғанына 100 жыл толуына орай облыстық музейде ғылыми-зерттеу бағытында жұмыс жүргізілуде. Зерттеу нәтижесі осы уақытқа дейін толыққанды тарихи бағасын алмаған тұлғаларды тануға жол ашты. Олар есімін айтуға мүмкіндік бермеген Алаш қайраткерлері, жерлестеріміз Серікбай Ақаев пен Әлмұхаммед Көтібаров болатын.

Серікбай Жұмағалиұлы Ақаев 1880 жылы Сырдария облысы Перовск уезі Царская болысының №5 ауылында (қазіргі Қоғалыкөл маны болуы керек) дүниеге келген. Ауыл молдасынан сауат ашып, одан кейін Ташкент қаласында мұғалімдер семинариясын бітірген. Қокан қаласында орыс-түзем училищесінің меңгерушісі болған. 1913 жылы губерния хатшысы шенінде отставкаға шыққан. Самарқан округтік сотында университет бағдарламасы бойынша емтихан тапсырып, жеке сенімді өкіл атағын алған. Білікті зангер ретінде Самарқан, Ферғана және Ташкент округтік соттарында қызмет етеді.

1917 жылғы Ақпан төңкерісінен кейін Түркістан өлкесіндегі саяси оқиғаларға белсене араласып, Ташкент қаласында өткен Түркістан өлкелік мұсылмандардың I съезіне делегат болып қатысқан, Орталық кеңес құрамына кірген. Сол жылы шілде айында Орынбордағы I жалпықазақ съезіне қатысып, бүкілресейлік құрылтай жиналысы депутаттығына Ферғана облысынан кандидат болып тіркелген.

1918 жылы ақпан айында Түркістан автономиясын большевиктер құлатқаннан кейін Алашорда көсемі Әлихан Бөкейхановтың арнайы

шақыруы бойынша Семей қаласындағы Алаш Орда үкіметінің іс басқарушысы болып қызмет етеді. 1917 жылдың 26 қарашасында Түркістан автономиялық республикасы құрылғанда, оның Халық кеңесінің мүшесі болып сайланды. Түркістан өлкелік Уақытша үкіметтің басшылық құрамында Мұхамеджан Тынышпаев, Мұстафа Шокай, Әлмұхамед Көтібаров және т.б. бірге қызмет жасайды.

1920 жылдың 4-12 қазан күндері Орынборда өткен Қазақ АКСР кеңестерінің Құрылтай съезіне Семей облысы Қарқаралы уезінен делегат ретінде қатысып, Қазақ Орталық атқару комитетінің мүшесі болып сайланды.

1921 жылдың 25 қазанында Серікбай Ақаев Семейден Қазақ Орталық атқару комитетінің жолдамасымен Ташкент қаласына жіберілді. Мұнда ол Қазақ республикасының ашаршылық нәубетіне ұшыраған тұрғындарына көмек көрсету жөніндегі Орталық комиссияның Ташкент бөлімшесі алқасының мүшесі болып істеді. Одан кейін Қазақ елінің жаңа астанасы Қызылорда қаласында бірқатар жоғары лауазымды қызметтер атқарды. Атап айтқанда, 1925 жылдың 8 қарашасында ҚазАССР Халық комиссарлар кеңесінің төрағасы Нығмет Нұрмаков пен Қазақ

Орталық атқару комитетінің жауапты хатшысы Бегайдар Аралбаевтың №148 бұйрыққа қол қоюымен осы аталған жоғары басқару органының іс басқарушысы болып тағайындалды.

Тарихи тұлға туралы Гүлнәр Дулатованың «Шындық шырағы» атты кітабында: «қызыл-ордалықтардың ішінде әкеме жакын, сыйласып жүретін, үй-ішімізбен тығыз қатынасып тұрғандар Серікбай Ақайұлының семьясы болатын. С. Ақаевтың мамандығы – юрист, бұл кісі толық денелі, орта бойлы келген, өте салмақты, көп сөйлемейтін, балажан адам еді. Серікбай ағайдың араласқан төңірегі де Түркістан өлкесінен басталып, бір шеті Жетісуға дейін жететін. Бұлар қазақ зиялылары, өмір кезеңдері арқылы табысып, достасып, жүре келе туыстасып кеткен жайлары бар» деген мәлімет береді. Бұл кітапта Серікбай Жұмағалиұлын қазақтың тұңғыш инженері Мұхамметжан Тынышпаевтың бажасы екені де айтылады.

Отызыншы жылдары Серікбай Ақаев ҚазақАКСР Заң министрлігі жанында Алматы қалалық адвокаттар алқасының мүшесі болып қызмет атқарды.

1930 жылдың 14 қыркүйегінде Алматыда жергілікті ОГПУ органының қызметкерлері №2370 қылмыстық іс бойынша РСФСР Қылмыстық кодексінің 58-бабы 7 және 11-тармақтары, 59-баптың 3-тармағымен айыпталған Серікбай Ақаевты, өзге де Алаш қайраткерлері Жакып Ақбаев, Мұхамеджан Тынышпаев, Халел және Жаһанша Досмұхамедовтер, Қошкө Кемеңгеров, Жұмахан Күдерин, Мұхтар Әуезов, Біләл Сүлеев, Әлімхан Ермеков, т.б. бірге ұстап, абақтыға жапқан. 1932 жылдың күзінде босап шыққан Серікбай Ақаевты көп ұзамай қайтадан қамауға алды.

1937 жылдың 10 қазанында Алматыда жергілікті жазалау органдарының қаулысы бойынша Серікбай Ақаев кеңес өкіметіне қарсы астыртын ұлтшыл ұйымның мүшесі ретінде қылмыстық істер жүргізді деген айыптаумен ұсталып, түрмеге қамалған. Көп ұзамай 1937 жылдың 21 қарашасында Алматы облыстық НКВД үштігінің үкімімен ату жазасына кесілді.

Алаш қайраткерінен қалған ұрпақтары кейін елге қызмет етті. Гүлнәр Дулатовамен бірге оқыған Махфүзбек Ақаев 1965-1984 жылдары ҚазақКСР Энергетика және электрификациялау министрінің орынбасары, екінші ұлы Мұхтарбек Ақаев КСРО Ғылым академиясының тау-кен институты директорының ғылыми жұмыс бойынша орынбасары қызметін атқарды.

Қорыта айтқанда, биылғы Қызылорданың Қазақ АКСР-нің астанасы болғанына 100 жыл толуына орай Алаш қайраткерлерін ардақтаудың деңгейін биікке көтеру арқылы олардың мәңгі өлмес идеясын жас ұрпаққа сіңіруде аянбай еңбек етуіміз қажет.

Асхат САЙЛАУ,
облыстық тарихи-өлкетану музейінің
ғалым хатшысы,
Мәдениет саласының үздігі

«БІРЕГЕЙ» НӨМІРЛЕР БЕРІЛЕ БАСТАЙДЫ

2026 жылғы 1 қаңтардан бастап «Өзавтомоботобелгі» мемлекеттік унитарлық кәсіпорнына ашық электрондық аукцион арқылы алтыға дейінгі әріптерден және (немесе) сандардан тұратын автокөлік құралдарына «бірегей» мемлекеттік нөмір белгілерін беру құқығы берілді. Бұл туралы Қазақпарат хабарлады.

«Бірегей» мемлекеттік нөмірлер қолданыстағы мемлекеттік нөмір белгілерін қайталамауы, заңға және моральдық нормаларға қайшы келетін мағынаға ие болмауы керек. Енді көшелерде «САРВАР», «АЗИЗА», «ОДИЛ» немесе «БҰХАРА» деп жазылған нөмірлі көліктер жүру мүмкін.

СЫНЫҚТЫ ЕМДЕУДІҢ ЖАҢА ӘДІСІ

Оңтүстік Корея мен АҚШ ғалымдары сынған сүйекті емдеудің жаңа әдісін ұсынды. Бұл туралы 24kz ақпаратында айтылған.

Тың құрылғы операция кезінде науқастың денесінде сүйек импланттарын тікелей «басып шығарады». Ол үшін сүйек тініне ұқсас заттар мен инфекцияның алдын алатын антибиотиктерден тұратын арнайы қоспа қолданылады.

Мамандардың айтуы бойынша, қоспа төмен температурада балқып, ағза тіңдеріне зиян келтірмейді. Сондай-ақ сүйектің тез әрі дұрыс бітуіне ықпал етеді. Алғашқы сынақ құрылғының қауіпсіз әрі тиімді екенін көрсеткен.

ЖАҢА ЖҰМЫС ОРЫНДАРЫ АЗАЙҒАН

АҚШ-та жаңадан ашылған жұмыс орындары азайды, деп хабарлады 24kz.

Еңбек департаментінің есебіне, тамыз айында 340 миллион азаматы бар Америкада 22 мың ғана жұмыс орны ашылған. Бұл шілдедегі көрсеткіштен 3,5 есе аз.

Сарапшылар: «Биылғы еңбек нарығының баяу қарқынына 2022-2023 жылдары Федералдық резервтің инфляцияны тежеу мақсатында пайыздық мөлшерлемені 11 рет көтеруі себеп» дейді. Трамптың тариф саясаты да ықпалын тигізген. Соның салдарынан бизнес өкілдері болашағын болжай алмай, жаңа қызметкерлерді жұмысқа қабылдаудан тартынған.

АЛТЫННЫҢ БАҒАСЫ АСПАНДАП БАРАДЫ

Алтынның әлемдік нарықтағы бағасы рекордтық деңгейге жетті, деп хабарлайды 24kz.

Жыл басынан бері бағалы металдың ресми құны 33 пайызға өскен. «Унциясының 3550 доллардан асуына АҚШ валютасының әлсіреуі мен Федералдық резервтің пайыздық мөлшерлемені төмендетуі туралы шешімі себеп» дейді сарапшылар. Америкада жұмыс орындарының азаюы да инвесторларды ақшасын алтынға салуға итермелеп отыр.

/// ГАЗЕТ ПОШТАСЫНАН

ШИЕЛІЛІК ЖАСТАР ӘСКЕРГЕ АТТАНДЫ

Шиелі аудандық жастар ресурстық орталығының ұйымдастыруымен «Тағзым» алаңында «Отан қорғау – азаматтық борышымыз» тақырыбымен сарбаздарды әскерге шығарып салу салтанатты шарасы өтті.

Оны аудан әкімінің орынбасары Б.Ысмағұлов ашып, сөз сөйледі. Биыл көктемде 92 шиелілік әскерге шақырылса, күзде 96 азаматты жөнелту жоспарланып отыр.

Салтанатты шара барысында 10 жас сарбаз Отан алдындағы борышын өтеуге аттанды. Онда сөз сөйлегендер жас сарбаздарды әскери қызметтік

міндетті адал орындап, қиындыққа төзе білуге, батыл да қайсар, әскери антқа адал болуға шақырып, бата берді.

Алмас САРМАНТАЕВ,
ГРЭ-23 аумағы ардагерлер ұйымының
төрағасы

ӨСИЕТ БОЙЫНША МҰРАЛЫҚ ІСТІҢ АШЫЛҒАНЫН ХАБАРЛАЙДЫ

Қызылорда қаласының жеке нотариусы Абдрев Сунгат Илесбаев (лицензия №13019285, 12.12.2013ж) 2025 жылдың 31 мамырында қайтыс болған азаматша Турганова Тулукат Актасовнаның атынан өсиет бойынша мұралық істің ашылғанын хабарлайды. Мұрагерлері болса, мына мекен-жайға хабарласуын сұраймыз:
Қызылорда қаласы, Н.Назарбаев даңғылы №60 А, тел.: 8 777 772 80 80.

Жарнама. Жарнама. Жарнама

«Сыр бойы»,
«Қызылординские вести»,
«Ақмешіт апталығы»,
«Ақмешіт жастары»,
және ауданның барлық
басылымдарына
хабарландыру
орналастырғыңыз келсе:
70-00-52 телефоны
арқылы байланысуға
болады.

E-mail: smjarnama@mail.ru

ХАБАРЛАНДЫРУ

Қазақстан Республикасы Кәсіпкерлік кодексінің 131-1-бабына сәйкес, 2019 жылдан бастап қыркүйек айының соңғы бейсенбісінде еліміздің барлық өңірлерінде бақылау-қадағалау органдарының бизнес-қауымдастық алдында бірыңғай есеп беру күнін өткізу практикасы енгізілген.

Бірыңғай есеп беру күні – кәсіпкерлік субъектілері мен мемлекет арасындағы іс-қимылды жақсарту мақсатында бизнес пен мемлекет қатынастарын реттеу мәселелерін талқылау, олар бойынша сындарлы шешімдер әзірлеу, қауіпсіз қызметті жүзеге асыру үшін кәсіпкерлік субъектілері мен ұйымдардың құқықтық сауаттылығын арттыру, мемлекеттің бақылау-қадағалау қызметін реформалауды іске асыру шеңберінде мемлекеттік бақылау мен қадағалау мәселелері бойынша заңнама-ның міндетті талаптары бұзушылықтарының жүйелі профилактикасын дамыту үшін өткізіледі.

Аталған шараға кәсіпкерлік субъектілері, бақылау және қадағалау органдарының өкілдері, мемлекеттік қызмет саласындағы уәкілетті органның, сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жөніндегі уәкілетті органның, сондай-ақ тиісті аумақтық бірліктің прокуратура органдарының өкілдері қатысады.

Қызылорда облысында бақылау және қадағалау органдарының бірыңғай есеп беру күнін өткізу **2025 жылдың 25 қыркүйегі сағат 11:00-ге белгіленді.**

Өткізілу орны: Қызылорда қаласы, Сұлтан Бейбарыс көшесі, 1 мекенжайы, облыстық мекемелер үйінің 3 қабаты, Г-блогы (мәжіліс залы).

Жауапты ұйымдастырушы: «Қызылорда облысы кәсіпкерлік және өнеркәсіп басқармасы» КММ.

Іс-шараға қатысуға тіркелу
8 (7242) 60-54-08, 60-54-07 байланыс
телефондары арқылы жүргізіледі.

www.facebook.com/syrboyi.kz/

жауапкершілігі шектеулі серіктестігі

БАС ДИРЕКТОР
Марат АРАЛБАЕВ
қабылдау бөлмесі тел/факс: 8/7242/ 70-00-36, 40-11-10 (1002)
БАС РЕДАКТОР
Қуат ШАРАБИДИНОВ
қабылдау бөлмесі – тел: 8/7242/ 40-02-17, 40-11-10 (1007)

Бас редактордың орынбасары – 40-11-10 (1053)
Жауапты хатшы – 70-00-81 (1037)

Бөлімдер:
руханият және ақпарат – 40-11-10 (1039, 1040)
экономика – 40-11-10 (1038, 1033)
әлеумет және саясат – 40-11-10 (1034)
жарнама – 70-00-52, 40-11-10 (1058)
есеп-қисап – 70-00-39, 70-00-38
компьютер орталығы және корректорлар – 40-11-10 (1036, 1035)

Қызылорда облыстық «Сыр бойы» газеті
КР СТ ISO 9001-2016 (ISO 9001:2015) «Сапа менеджменті жүйелері» талаптарына сәйкес
KZ.4310318.07.03.01178 нөмірімен
сертификатталған. Авторларға қаламақы тапсырыс бойынша төленеді, қолжазба өңделеді және қайтарылмайды. Жариялымдар газеттің түпкілікті көзқарасын білдірмейді.
«АҚ» - ақылы қызмет.
Жарнама мазмұнына жарнама беруші жауапты.

Газет аптасына сейсенбі, бейсенбі, сенбі (*сенбілік екі нөмір*) күндері шығады.

Газет Қазақстан Республикасының Мәдениет және ақпарат министрлігі Ақпарат және мұрағат комитетінде тіркелген. Тіркеу куәлігі №12993-Г, 27.08.2012 ж.

Газет редакцияның компьютер орталығында теріліп, беттеліп, «ASU» баспа үйі» ЖШС сенімгерлік басқаруындағы «Сыр медиа» ЖШС баспаханасында басылды. Тел.: 8/7242/ 40-06-68. Газеттің таралымы бойынша 8/7242/ 70-14-08 телефон нөміріне хабарласуға болады.

Редакция мекен-жайы: Қызылорда қаласы, Бейбарыс Сұлтан көшесі, 4 «А». e-mail: syrboyi@yandex.kz / www.syrboyi.kz

Таралымы 22051

Тапсырыс №1513

Кезекші редактор Әділжан ҰМБЕТ